

MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE
ȘI ARHEOLOGIE MARAMUREȘ
BIBLIOTHECA MARMATIA 8

Mari fotografi din Transilvania Secolele XIX-XX II

Daniela Bălu

Diana Kinces

Ionela Simona Mircea

Melinda Mitu

Delia Voina

Ioan Ciorba

Adonis P. Mihai

Ștefan Toth

Marius Câmpeanu (coordonator)

BAIA MARE | 2020

Mari fotografi din Transilvania

Secolele XIX-XX

II

Consiliul Județean Maramureș
Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș
BIBLIOTHECA MARMATIA 8
Editor: Viorel Rusu

Corectură limba română: Lucia Pop
Corectură limba engleză: Horea Nașcu, Emanuela Szilagyi
Tehnoredactare și copertă: Pécsi Tünde
Prelucrare foto: Alina Filip, Zamfir Șomcutean

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Mari fotografii din Transilvania secolelor XIX-XX. II / coord.: Marius Câmpeanu.

Daniela Bălu, Diana Kinces, Ionela Simona Mircea, - 2020.

- Conține bibliografie. - ISBN 978-606-617-425-1

I. Bălu, Daniela

II. Kinces, Diana

III. Mircea, Ionela Simona

77

929

© Toate drepturile rezervate. Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine exclusiv autorilor. Orice reproducere fără permisiunea în scris a autorilor și a Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș este interzisă.

Mari fotografi din Transilvania

Secolele XIX-XX

II

Daniela Bălu
Diana Kinces
Ionela Simona Mircea
Melinda Mitu

Delia Voina
Ioan Ciorba
Adonis P. Mihai
Ștefan Toth

Marius Câmpeanu (coordonator)

Editura EUROTIP
Baia Mare | 2020

Abrevieri:

GD – Colecția de Grafică Documentară

MIS – Muzeul de Istorie Sighișoara

MJIAM – Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș

MJSM – Muzeul Județean Satu Mare

MNB – Muzeul Național Brukenthal

MNIT – Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei

MNUAI – Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

MoO – Muzeul Orașului Oradea – Complex Cultural

CUPRINS

ARGUMENT // 7

Dr. Ioan CIORBA (Muzeul Oraşului Oradea – Complex Cultural)
Ştefan TOTH (Asociaţia Euro Foto Art)
MEZEY LAJOS ŞI PRIMUL ATELIER FOTOGRAFIC DIN ORADEA // 11

Delia VOINA (Muzeul Naţional Brukenthal Sibiu)
**UN ATELIER FOTOGRAFIC, TREI ARTIŞTI-FOTOGRAFI.
UN PATRIMONIU CE TREBUIE DESCOPERIT // 24**

Dr. Adonis P. MIHAI (Muzeul de Istorie Sighişoara)
**DIN VIAŢA ŞI ACTIVITATEA FOTOGRAFULUI
LUDWIG FRIEDRICH SCHULLER (1826-1906) // 48**

Dr. Melinda MITU (Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei)
**FRĂȚII DUNKY KÁLMÁN (1858-1935)
ŞI DUNKY FERENC (CCA. 1860-CCA. 1941) // 74**

Ionela Simona MIRCEA (Muzeul Naţional al Unirii Alba Iulia)
**DR. CSERNI ADALBERT (1842-1916),
SPIRIT ENCICLOPEDIC ŞI EUROPEAN // 87**

Dr. Marius CÂMPEANU (Muzeul Judeţean de Istorie şi Arheologie Maramureş)
**HUSZTHY MÁTYÁS (1876-1955), ÎNȚIATORUL
PRIMEI ŞCOLI DE FOTOGRAFIE ÎN BAIA MARE // 110**

Dr. Daniela BĂLU, Diana KINCES (Muzeul Judeţean Satu Mare)
**PATRIMONIUL FOTO-DOCUMENTAR TRANSMIS POSTERITĂȚII
DE ARTIȘTII FOTOGRAFI IULIU POP ŞI IONIȚĂ G. ANDRON // 133**

ARGUMENT

În cadrul Sesiunii anuale de comunicări științifice organizată de Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, în data de 9 octombrie 2019 a fost deschisă a doua ediție a expoziției *Mari fotografi din Transilvania. Secolele XIX-XX*. La realizarea expoziției, alături de instituția gazdă, și-au dat concursul: Muzeul Național Brukenthal Sibiu, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca, Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, Muzeul Casa Mureșenilor Brașov, Muzeul Județean Satu Mare, Muzeul Orașului Oradea – Complex Cultural și Muzeul de Istorie Sighișoara. În contextul acestei expoziții, au fost prezentate date biografice și fotografii ale următorilor fotografi transilvăneni: Theodor Glatz, Kamilla Ásbóth și Emil Fischer din Sibiu, Dunky Kálmán și Dunky Ferenc din Cluj-Napoca, Cserni Adalbert din Alba Iulia, Leopold Adler din Brașov, Iuliu Pop și Ioniță G. Andron din Satu Mare, Mezey Lajos din Oradea, Ludwig Friedrich Schuller din Sighișoara și Huszthy Mátyás din Baia Mare.

Cercetările întreprinse privind viața și activitatea fotografilor transilvăneni amintiți s-au materializat în șapte studii științifice, reunite în acest volum. Principiul de ordonare a studiilor este cel cronologic, în funcție de momentul deschiderii atelierului de către fiecare fotograf, în orașul său de reședință.

Primul studiu, *Mezey Lajos și primul atelier fotografic din Oradea*, scris de Ioan Ciorba și Ștefan Toth, prezintă diferite aspecte privitoare la fotograful Mezey Lajos (1820-1880). Acesta a luat contact cu tehnica fotografică în anul 1845, la Budapesta. În 1852, în orașul de pe Crișul Repede, a deschis un atelier fotografic, care a funcționat până în 1874. Potrivit celor prezentate, rezultă faptul că Mezey Lajos este primul fotograf profesionist din actualul spațiu transilvănean, devansându-l cu un an pe Veress Ferenc, care a deschis un atelier fotografic, la Cluj, în anul 1853.

În următorul studiu, *Un atelier fotografic, trei artiști-fotografi. Un patrimoniu ce trebuie descoperit*, pe baza imaginilor păstrate în patrimoniul Muzeului Național Brukenthal, Muzeul de Istorie – Casa Altemberger, Delia Voina prezintă activitatea a trei renumiți artiști-fotografi sibieni: Theodor Glatz (1818-1871), Kamilla Ásbóth (1838-1908) și Emil Fischer (1873-1965).

Aceștia au activat în atelierul fotografic amplasat în Piața Mare (în trecut: *Grosser Ring*) a Sibiului. Atelierul a fost deschis în 1854 de Theodor Glatz, moștenit de Kamilla Ásbóth în 1871 și cumpărat de Emil Fischer în 1897. Din cele prezentate reiese faptul că fiecare fotograf are o particularitate distinctă. Theodor Glatz a îmbinat pictura cu fotografia. Kamilla Ásbóth a fost prima femeie fotograf de atelier din Transilvania. Emil Fischer a fost de două ori *Fotograf al Curții Regale* (1904, 1920) și președinte al *Uniunii Fotografilor din România* (1930). Toți trei au fost apreciați de specialiștii în domeniu, fiind răsplătiți cu numeroase premii și distincții care au confirmat înalta lor măiestrie artistică.

Potrivit studiului *Din viața și activitatea fotografului Ludwig Friedrich Schuller*, redactat de Adonis P. Mihai, reiese faptul că artistului menționat îi revine calitatea de pionier al artei fotografice în Sighișoara. De-a lungul vieții, Ludwig Friedrich Schuller (1826-1906) a îmbinat pictura și fotografia. Ca pictor este cunoscut în Transilvania pentru peisajele ce redau priveliști asupra orașului, prin portretele unor episcopi și personalități ale vieții culturale și administrative a Sighișoarei și prin cele șase altare pictate, păstrate și în zilele noastre, în biserici săsești din județele Mureș și Sibiu. Ca fotograf, s-a format în anii petrecuți la Paris (1849-1857), unde a avut ocazia să lucreze cu unchiul său, Friedrich von Martens, unul dintre primii fotografi din capitala franceză. Odată cu stabilirea în orașul de pe râul Târnava Mare, în anul 1857, și-a deschis propriul atelier fotografic. A realizat primele imagini cu Sighișoara, în care apar clădiri impozante ale ansamblului arhitectural medieval. De asemenea, între anii 1896 și 1898, a realizat un fotoreportaj remarcabil, immortalizând construirea unui segment de cale ferată îngustă între Sighișoara și Agnita. Albumul, care conține 17 imagini în sepia, cu valoare de document istoric, realizate de primul fotograf sighișorean, se păstrează în patrimoniul științific al Muzeului de Istorie din Sighișoara.

Următorul studiu, intitulat *Frații Dunky Kálmán (1858–1935) și Dunky Ferenc (cca. 1860–cca. 1941)*, redactat de Melinda Mitu, prezintă aspecte din activitatea a doi frați fotografi clujeni, inițiați, probabil, în secretele fotografiei de renumitul fotograf clujean Veress Ferenc (1832-1916). În anul 1886, frații Dunky au deschis un cabinet fotografic în centrul Clujului (Piața Centrală, numărul 10). Cei doi sunt considerați întemeietorii fotografiei de reportaj din Transilvania, pentru că au immortalizat evenimente importante din istoria Clujului, precum vizita împăratului Francisc Iosif I la Cluj (1895) și dezvelirea Ansamblului monumental Matei

Corvin (1902). Lucrările fotografice ale fraților Dunky au fost apreciate în epocă, obținând numeroase premii și distincții la expozițiile de fotografie, organizate în țară și străinătate. În anul 1898 au primit titlul de *Fotografi ai Curții Regale*, calitate evidențiată și pe verso-ul fotografiilor executate în cabinetul lor.

În *Dr. Cserni Adalbert (1842-1916), spirit enciclopedic și european*, Ionela Simona Mircea prezintă o personalitate complexă a orașului Marii Uniri. Cserni Adalbert a fost pasionat de astronomie, geologie, literatură, desen și fotografie. Autodidact prin excelență, s-a specializat în arheologie (este considerat promotorul arheologiei urbane din Transilvania) și istorie veche, în epigrafie, numismatică și heraldică, și, nu în ultimul rând, în domeniul științelor naturii. A fost unul dintre membrii fondatori ai *Societății de istorie, arheologie și științe naturale* din județul Alba și principalul fondator, în anul 1888, a *Muzeului de antichități și științe naturale* din Alba Iulia. Fotograf de excepție, a lăsat o colecție impresionantă de clișee pe sticlă cu imagini ale săpăturilor arheologice la care a participat, ale artefactelor descoperite, ale primelor colecții și ale primelor săli de expoziție ale muzeului albaiulian, precum și imagini cu clădirile vechi din oraș. Clișeele, o parte din fotografii, cele 38 de caiete de șantier (cu schițe, desene și hărți), și câteva lucrări de specialitate ale lui Cserni se păstrează în patrimoniul Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia.

Studiul *Huszthy Mátyás (1876-1955), inițiatorul primei școli de fotografie în Baia Mare*, redactat de subsemnatul, are două părți. În prima parte sunt prezentate informații despre fotografii care au activat în Baia Mare, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului următor. Astfel, sunt menționați: Matskó Károly, Várady Gyula, Belgradér Soma, Lacher Károly, Katinsky László, Nits Pál, Kovács N., Kovács Elek, Ürmösi Sandor, Zeffer Lukács, Gerzon Adolf și Huszthy Mátyás. În partea a doua este prezentată activitatea lui Huszthy Mátyás, care s-a stabilit la Baia Mare în 1900. A activat ca fotograf din anul 1906 (când i s-a eliberat brevetul de fotograf profesionist) și până în jurul anului 1940. Pe baza articolelor și, în special, a materialelor de publicitate, apărute în presa vremii după anul 1907, reiese faptul că a avut un atelier fotografic pe actuala stradă Podul Viilor, în apropiere de Centrul vechi al orașului și vizavi de biserica reformată. În atelierul său a transmis și altora cunoștințe de tehnică fotografică, de realizare și de retușare a fotografiilor; pregătirea efectuată de către ucenici fiind recunoscută de autorități și de reprezentanții breslelor meșteșugărești. Avându-se în vedere

faptul că după încheierea stagiului profesional de trei ani, ucenicii obțineau documente pe baza cărora puteau fi colaboratori și, ulterior, fotografi pe cont propriu, putem afirma că Huszthy Mátyás este inițiatorul primei școli de fotografie din Baia Mare.

Volumul se încheie cu *Patrimoniul foto-documentar transmis posterității de artiștii fotografi Iuliu Pop și Ioniță G. Andron*, studiu prin intermediul căruia Daniela Bălu și Diana Kinces fac o sinteză extrem de grăitoare despre doi artiști-fotografi, unanimi recunoscuți ca fiind *patriarhii fotografiei artistice ai Țării Oașului*. Între Iuliu Pop (1915-1996) și Ioniță G. Andron (1917-1989) a existat o strânsă prietenie, legată de pasiunea comună pentru fotografie. Creațiile acestora, prezentate în cadrul expozițiilor de artă fotografică desfășurate în țară și străinătate, sau publicate în albume etnografice, cataloage de artă și ghiduri turistice, au transmis lumii întregi bogăția spirituală a țăranilor din Țara Oașului și Țara Maramureșului și, în același timp, frumusețea satului ancestral românesc. În urma pasiunii pentru arta fotografică, cei doi fotografi au lăsat posterității două colecții impresionante (*Colecția Iuliu Pop* numără peste 40.000 de clișee și diapozitive iar *Colecția Ioniță G. Andron* însumează circa 100.000 de fotografii, clișee, diapozitive, documente de familie, corespondență, manuscrisele cărților dedicate Oașului și nord-vestului românesc), adevărate comori documentar-artistice păstrate de Muzeul Județean Satu Mare.

Acest demers editorial are menirea de a aduce în atenția cititorilor informații despre viața și activitatea a 11 *mari fotografi*, din care trei (Mezey Lajos, Theodor Glatz, Ludwig Friedrich Schuller) au activat în deceniul 6 al secolului al XIX-lea, în perioada de pionierat a fotografiei în Transilvania. Lucrarea oferă și o selecție ilustrativă, bazată în principal pe colecții de fotografii și clișee deținute de instituții muzeale, fiind și o formă atractivă de valorificare a unui segment patrimonial de excepție.

Baia Mare, 21 mai 2020
dr. Marius Câmpeanu

MEZEY LAJOS ȘI PRIMUL ATELIER FOTOGRAFIC DIN ORADEA

Dr. Ioan CIORBA

Muzeul Orașului Oradea – Complex Cultural

Ștefan TOTH

Asociația Euro Foto Art

A doua jumătate a secolului al XIX-lea a reprezentat pentru Oradea o perioadă de un dinamism aparte. Constituirea unei administrații unice, creșterea populației (de la 18.904 locuitori în anul 1850, la 28.698 locuitori în 1869 și la 31.324 locuitori în 1880), dezvoltarea industrială și a căilor de comunicație etc. și-au pus amprenta atât pe structura orașului, cât și pe calitatea vieții tuturor acelor care locuiau în el. Până atunci, din punct de vedere administrativ, urbea fusese formată din patru așezări – Olosig, Orașul Nou, Subcetate și Velența –, fiecare având o conducere proprie și o tradiție de autonomie ce cobora până la începuturile Evului Mediu.

Grație tuturor acestor transformări, o pondere tot mai mare din locuitorii urbei au intrat în rândul păturii de mijloc a societății, efectuând studii sau măcar călătorii în Europa Centrală și de Apus. Acestea le vor prilejui celor curioși contactul cu o nouă invenție revoluționară – fotografia. Dacă ținem cont de faptul că acest episod s-a petrecut în anul 1839 (legat de numele lui Jaques Mande Daquerre) și că primul atelier fotografic a apărut la Oradea în anul 1852, o primă concluzie care se impune este cea referitoare la rapiditatea cu care noua artă a fost colportată și a ajuns să se împământenescă și la Oradea. Rolul de pionierat în tot acest demers și inițiatorul primului spațiu destinat realizării de fotografii a fost asumat de ambițiosul și energeticul orădean Mezey Lajos.

Cercetările ultimilor ani (efectuate îndeosebi de către Lucia Cornea și Mezey András) au permis reconstituirea cu o mare doză de acuratețe a principalelor momente din viața și activitatea fotografului Mezey Lajos. S-a născut în Oradea la data de 3 octombrie 1820. A urmat școala primară și liceul la Oradea. S-a simțit atras încă din copilărie de pictură. Această pasiune îi va prilejui efectuarea unor călătorii de studii în străinătate pentru a urma

cursurile unor academii de arte frumoase (Viena, Munchen). Drumurile vieții îl vor purta și prin alte orașe importante, precum Veneția. Revenit acasă a continuat să se ocupe de pictură, dar s-a lăsat antrenat și în alte activități sociale și culturale, în calitate de acționar al *Centrului civic orășenesc* sau de vicepreședinte al *Reuniunii de cântări orădene*. A cochetat pentru o scurtă perioadă și cu activitățile administrative, făcând parte din Consiliul orășenesc.

A fost căsătorit cu Thuolt Maria Magdalona, având împreună șase copii: Ilka, Lajos, Gabriella, Kálman, Károly și Jolán.

Nu se cunoaște cu exactitate momentul și locul în care Mezey Lajos a intrat în contact cu lumea fotografiei și nici unde și-a însușit cunoștințele și priceperile necesare realizării de dagherotopii. Documentele avute la îndemână, până în momentul de față, îl atestă ca lucrând în domeniu în Budapesta încă din 1845 după care, împreună cu bunul său prieten Sikó Miklós, vor cutreiera întreg spațiul transilvănean în calitate de fotografi ambulanți. Aproximativ din această perioadă datează câteva fotografii realizate de către el cu colodiu umed și colorate cu tuș.

Toate aceste experiențe trebuie să fi cântărit mult în decizia de a deschide, în 1852, la Oradea, un atelier fotografic, primul din oraș, după modelul celor văzute de el. Timp de un deceniu acesta va rămâne și singurul de acest fel. Începând cu anul 1862 activitatea fotografică în urbea de pe Crișul Repede se va completa și diversifica prin deschiderea altor ateliere, precum cele ale lui Benedek Mor (pe actuala stradă Traian Moșoiu), Kiszél István și Lojaner János (ambele deschise în 1863, ultimul pe actuala stradă Episcop Mihai Pavel), Biersitzky József (1871), în paralel cu deschiderea firmei *Körösi și Stupa*. Apariția acestora dovedește într-un mod cât se poate de vădit faptul că noua descoperire și-a găsit cu rapiditate numeroși fani dornici să-și immortalizeze chipul, familiile sau să aibă, mai târziu, fotografii turistice.

Atelierul fotografic deschis de Mezey Lajos a funcționat în locuința sa, situată într-o clădire cu mai multe nivele. Tot aici se găsea și atelierul său de pictură, el continuând să aloce timp și celeilalte vii pasiuni ale sale. În anul 1864, împreună cu prietenul său, fotograful voiajor Körösy József, a regândit întregul spațiu. Trecând printr-o perioadă grea din punct de vedere financiar a luat decizia de a se dedica în primul rând fotografiatului și a-și face din această îndeletnicire principalul său mijloc de subzistență. Refacerea atelierului a fost astfel concepută încât acesta să devină unul comercial, destinat a produce, la un preț acceptabil, fotografii în serie pentru publicul larg.

Din nefericire, imobilul în care și-a desfășurat activitatea fotograficul orădean Mezey Lajos nu a rezistat trecerii timpului fiind demolat, cel mai probabil, la începutul secolului al XX-lea. Pe locul fostului amplasament, a fost ridicat sediul Episcopiei Greco-Catolice din Oradea.

În mare măsură autodidact, Mezey Lajos nu a pierdut niciodată ocazia de a învăța mai multe lucruri despre arta fotografiei de la cei care aveau mai multă experiență decât el. Pentru sfaturi de specialitate și pentru procurarea unor ustensile necesare laboratorului s-a deplasat la Viena, la prietenul său Székely József. Acolo, s-a fotografiat în fața unui șevalet, având în mână paleta și pensula.

Pe întreaga perioadă de funcționare (respectiv în intervalul 1852-1874), atelierul a produs o întreagă serie de fotografii, parte din acestea fiind păstrate în diverse colecții muzeale și particulare. În prima perioadă a activității sale, în atelierul propriu s-au realizat câteva portrete ale lui, precum și ale membrilor familiei sale. Un strănepot al său, avocatul Mezey András din Budapesta, a donat Muzeului Orașului Oradea – Complex Cultural, cu ocazia inaugurării acestuia în luna august a anului 2016, peste 40 de portrete, în format carte de vizită, realizate de străbunicul său. La fel a procedat și strănepoata sa, Kiss Anna din Debrecen, care a pus la dispoziție mai multe scrisori familiale. Toate acestea sunt expuse, în prezent, în *Colecția de Tehnică și Artă Fotografică Ștefan Tóth István* din cadrul muzeului orădean. Fotografiile au fost realizate (în lipsa curentului electric) folosindu-se lumina naturală, care oferea o iluminare plastică deosebită persoanelor fotografiate. Trebuie precizat faptul că atelierul fotografic al lui Mezey Lajos a fost dotat cu diferite elemente de mobilier sculptat, împodobite adecvat, menite a da un plus de eleganță și de rafinament momentului realizării fotografiilor. Portretele bust au fost încadrate cu rame ovale, foarte la modă în această perioadă. Fotografiile au avut, în general, formatul de 94x56 mm, respectiv 105x61 mm, și au fost cașerate de cartonul care avea inscripția: „*Festés és fényképész Mezey*” (traducere: Pictor și fotograf Mezey). De asemenea, unele fotografii aveau în mijloc și monograma „ML”.

Mezey Lajos a murit la data de 29 iulie 1880, în Oradea. Împlinise vârsta de 60 de ani, iar sfârșitul s-a produs la capătul unei suferințe îndelungate, cauzate de un cancer gastric. A fost înmormântat în cimitirul *Rulikowski* din localitate. Din anul 1874, atelierul său fusese preluat de către fotograficul Décsey Ilka (până în anul 1884) și, mai apoi, de către cel care poate fi considerat primul artist fotograf din Oradea – Fekete Sándor.

Mezey Lajos s-a dedicat fotografiei cu o pasiune greu de egalat, străduindu-se să devină în fiecare zi mai stăpân pe tainele meșteșugului de a immortaliza clipa. Nu a scris studii sau lucrări dedicate artei fotografice, dar a slujit-o cu devoțiune, cu respect și cu răbdare. I-a învățat în schimb și pe alții să iubească fotografia și le-a adus-o aproape prin organizarea unor expoziții temporare, realizate alături de Körössy József. În istoria orașului Oradea, el va rămâne consemnat pentru totdeauna ca având meritul de a fi introdus aici o nouă profesiune, racordând urbea la o importantă realizare a științei și progresului de la mijlocul secolului al XIX-lea. Istoria modei, a îmbrăcăminteii, a multor clădiri etc. a putut fi de atunci mult mai bine surprinsă, înțeleasă și explicată tuturor celor pasionați de trecut.

LAJOS MEZEY AND THE FIRST PHOTOGRAPHIC WORKSHOP IN ORADEA

Abstract

As the financial power of the well-to-do population increased in the 19th century, many of the rich citizens of Oradea could now travel to central and southern European countries; on their return, they brought with them knowledge of the latest innovations in science. Among those, a prominent place was held by photography. The setting up of the first photographic workshop in the city run through by the Crişul Repede River is linked to the name of Lajos Mezey.

A complex person who was also drawn to painting, Mezey travelled extensively to Vienna and Munich to study art. Later, he got engaged in many different activities, not only cultural, but also administrative. Information regarding his first contact with the art of photography comes from Budapest in 1845.

Throughout his life, Mezey focused on becoming a master of the photography technique. Having, thus, accumulated the required experience, he had the opportunity to open a photographic workshop in Oradea in 1852. For one decade, he was a pioneer in the field, proving beneficial in promoting something completely new at that time. Others will gradually show themselves interested in being involved in, and developing, the realm of photography. Thanks to them, Oradea will be at the top in the Transylvania region, with the highest number of photography workshops.

Lajos Mezey died relatively early, at the age of 60, not having the chance to finish all his projects to further develop photography techniques. He is, nonetheless, hailed as one of the most important figures in the gallery of personalities of Oradea. Despite his being born in a small city, Lajos Mezey lived and worked to achieve significant scientific progress.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Cornea, Lucia, *Începuturile fotografiei la Oradea. Primul atelier fotografic orădean (1852)*, în „Crisia”, XXIII, Oradea, 1993, p. 195-202.
- Idem, *Ateliere fotografice timpurii la Oradea (1852-1884)*, în „Crisia”, XXVI-XXVII, Oradea, 1996-1997, p. 119-130.
- Idem, *Vechi ateliere fotografice. Fekete Sándor – primul artist fotograf din Oradea*, în „Crisia”, XXXI, Oradea, 2001, p. 229-242.
- Borcea, Liviu, Gorun, Gheorghe (coord.), *Istoria oraşului Oradea*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Oradea, Ed. Arca, 2007.
- Mezey, András, *Mezey Lajos festőművész és fotográfus élete, művészete*, Budapesta, 1996.

MEZEY L. MÜTERMÉBÖL.

Mezey Lajos (1820-1880). Autoportret realizat în studioul propriu din Oradea (MoO)

MEZEY L. MÜTERMÉBÖL.

Mezey Lajos la masa de scris.
Autoportret (MoO)

Mezey Maria, soția fotografului (MoO)

Mezey Lajos jr., fiul fotografului (MoO)

Mezey Ilka, fiica fotografului (MoO)

Mezey Gabriella, fiica fotografului (MoO)

Mezey Róza, nepoata fotografului (MoO)

Mezey Etelka, nepoata fotografului (MoO)

MEZEY L. MÜTERMÉBÖL.

Portret de femeie (MoO)

MEZEY L. MÜTERMÉBÖL.

Portret de femeie (MoO)

MEZEY I. MÜTERMÉBŐL.

Portret de bărbat (MoO)

MEZEY L. MÜTERMÉBŐL.

Portret de bărbat (MoO)

Mezey Lajos lângă șevalet. Fotografie realizată în studioul Székely&Cie din Viena (MoO)

Mezey Lajos. Fotografie realizată în studioul Simonyi din Pesta (MoO)

UN ATELIER FOTOGRAFIC, TREI ARTIȘTI-FOTOGRAFI. UN PATRIMONIU CE TREBUIE DESCOPERIT

Delia VOINA
Muzeul Național Brukenthal Sibiu

Prezentarea de față s-a axat pe studiul imaginilor păstrate în *Colecția de Grafică Documentară* a Muzeului Național Brukenthal, Muzeul de Istorie – *Casa Altemberger*, realizate în atelierul fotografic amplasat în Sibiu, Piața Mare, 16 (odinioară *Grosser Ring*, numărul 184, devenit, din 1878, numărul 16), de trei dintre cei mai vestiți artiști-fotografi sibieni: Theodor Glatz, Kamilla Ásbóth și Emil Fischer.

Situat în centrul orașului, loc unde se desfășurau cele mai importante evenimente administrative, politice și culturale ale urbei, atelierul fotografic a atras în interiorul lui clienți localnici și din împrejurimi, gata să-și immortalizeze chipul pe hârtie.

Cei trei artiști-fotografi sunt parte din istoria acestui atelier, care acoperă aproximativ trei decenii de activitate neîntreruptă. Deschis pentru public în anul 1854 de Theodor Glatz (care și-a mutat la această adresă studioul deschis, inițial, în Piața Mică), atelierul a fost moștenit de Kamilla (Camilla) Ásbóth, în 1871¹. Pentru doi ani, Carol Koller, fotograf din Bistrița, prieten și asociat al lui Theodor Glatz, s-a aflat la conducerea atelierului. Din 1873, Kamilla Ásbóth și-a început activitatea propriu-zisă de fotografă pentru aproape un sfert de veac. În anul 1897 aceasta i-a vândut lui Emil Fischer² studioul cu întreaga recuzită. După numai trei ani, Emil Fischer s-a mutat într-un alt spațiu, tot în centrul orașului, unde a lucrat până la pensionare. Pentru doar un an, la adresa din Piața Mare a funcționat *Atelierul Rembrandt*³, despre care însă, la această dată, nu cunoaștem suficiente informații.

¹ Miklósi-Sikes Csaba, *Fényképészek és műtermek Erdélyben 1839-1916*, Székelyudvarhely/Odorheiu Secuiesc, 2001, p. 92, 133, 200.

² Konrad Klein, *Lexikon der Sibenbürger Sachsen*, Innsbruck, 1993, p. 128.

³ Idem, *Fotografische Ateliers in Hermannstadt 1860-1918*, în „120 Jahre Öffentliches Archiv in Siebenburgen, Sibiu/Hermannstadt”, Sibiu, 1996, p. 166.

Theodor Glatz

(12 decembrie 1818–3 aprilie 1871)

pictor, desenator, litograf, fotograf

S-a născut în 1818, la Viena. Între anii 1837 și 1840 a studiat la Academia de Artă din Viena. La Pesta, în 1841, a deschis o expoziție de pictură. Din anul 1843 a ocupat postul de profesor de desen la Gimnaziul Evanghelic din Sibiu, oraș în care s-a stabilit definitiv. Între anii 1846 și 1848 a activat în centrul unui cerc de pictori veniți și ei din alte locuri, la Sibiu, dar legați de interese artistice comune. Din grup făceau parte: Heinrich Trenk (1818-1892), Klara Soterius von Sachsenheim (1822-1861), Theodor Benedict Sockl (1815-1861), Heinrich Zuther (ajuns la Sibiu în 1846), Wilhelm Berg (1807-1872)⁴.

Din 1850 a început să fotografieze, mai întâi din plăcere, ulterior ca profesionist. De la Theodor Glatz avem cele mai vechi imagini fotografice cu peisaje (un peisaj din Brașov, redat și în desen, datat de mână 1854, și unul din Sibiu, din 1858; lucrări remarcabile prin calitatea tehnică și prin focalizarea imaginii), cu arhitectură urbană și portrete ale unor personalități ale vieții culturale sibiene. Urmărind activitatea artistică a pictorului Theodor Glatz⁵, constatăm că din anul 1859 lipsesc din portofoliul său alte lucrări în ulei sau în tehnici grafice, ceea ce ne face să credem că din acel moment s-a dedicat, în totalitate, fotografiei.

În anul 1860, Theodor Glatz s-a asociat cu Carol Koller de la Bistrița, din această colaborare rezultând o serie de aproximativ 200 de fotografii, numerotate și cu explicații în limbile română și germană, care ilustrează frumusețea costumului popular de sărbătoare, dar și aspecte din viața societății transilvănene tradiționale. Le-au stârnit interesul tinere în frumoase costume populare românești de sărbătoare, femei torcând, săsoaice care vindeau mere, bărbați în haine de lucru plecați la cosit, familii pregătite pentru a merge duminica la biserică, perechi de miri în costume specifice fiecărei naționalități, secui îmbrăcați în haine de zi cu zi din zona Odorhei și grupuri de țigani. Parteneriatul celor doi a fost unul de mare succes și, pentru o parte dintre imaginile cu port, reunite într-un album, au fost răsplătiți cu premii și distincții la expozițiile

⁴ Iulia Mesea, *Peisagiști din sudul Transilvaniei între tradițional și modern, sfârșitul sec. al XVIII-lea – mijlocul sec. alXX-lea*, Alba Iulia, p. 120-123.

⁵ Conform Iulia Mesea, concluzie bazată pe studiul picturilor semnate de Theodor Glatz, din colecția Muzeului Național Brukenthal Sibiu. Iulia Mesea, *op. cit.*, p. 120-123.

la care au participat sub numele de Glatz-Koller: Paris (1867 – „mențiune onorabilă”)⁶, Hamburg (1868 – medalie de argint)⁷, Groningen (1869 – medalie de aur), Sibiu (1869), Viena (1873)⁸.

După moartea sa (1871)⁹, atelierul fotografic a fost moștenit de Kamilla Ásbóth, Theodor Glatz nefiind căsătorit.

Kamilla (Camilla) Ásbóth

(19 februarie 1838–16 septembrie 1908)

fotograf

S-a născut la Körtvélyes, lângă Budapesta, în anul 1838. Este considerată ca fiind prima femeie fotograf de atelier din Transilvania. Nu cunoaștem informații referitoare la viața sa. Știm doar că în anul 1871 a moștenit, împreună cu sora sa, atelierul Glatz. A rămas singură la conducerea atelierului începând din anul 1873. A semnat, de altfel, pe cartoanele comdate la *Türkel & Steiner* și *K. Krziwanek* din Viena, în limba germană, „*Atelier Kamilla Ásbóth. Vormal's Th. Glatz's erben*” [„*Atelier Kamilla Ásbóth, moștenitoarea lui Theodor Glatz*”], continuând să folosească și numele Glatz ca semn al bunei reputații de care se bucura atelierul. Cu toate acestea, în ciuda dificultăților tehnice pe care meseria de fotograf le impunea, Kamilla (în anul 1877 semnează simplu *Camilla*) Ásbóth s-a specializat, cu precădere, în portrete fotografice, de la figură în mărime naturală la bust, de la portrete individuale la numeroase grupuri de oameni.

La expoziția de la Budapesta, din anul 1881, a fost distinsă cu medalia de aur, iar în 1890, tot la Budapesta, a câștigat medalia de aur la *Expoziția de Fotografi*¹⁰.

Ar trebui amintit faptul că cei doi fotografi menționați mai sus, unchi și nepoată, au pus la dispoziția unor publicații europene fotografii cu tematică etnografică din Transilvania. Theodor Glatz a colaborat la revista *Illustrierte Zeitung*. În numărul din octombrie 1874 a

⁶ *Die internationale Ausstellung in Paris*, în „*Photographische Notizen*”, III, 1867, nr. 29, p. 35, 64, 66.

⁷ Vezi „*Photographische Notizen*”, IV, 1868, p. 192.

⁸ Adrian-Silvan Ionescu, *Începuturile fotografiei etnografice în România*, în „*Revista muzeelor*”, 1991, nr. 1, p. 51-62; Idem, *Fotografie und Folklore. Zur Ethnografie im Rumänien des 19. Jahrhunderts*, în „*Fotogeschichte. Beiträge zur Geschichte und Ästhetik der Fotografie*” 27, 2007, heft 103, p. 50-56; Konrad Klein, *Foto-Ethnologen. Theodor Glatz und die frühe ethnografische Fotografie in Siebenbürgen*, în „*Fotogeschichte. Beiträge zur Geschichte und Ästhetik der Fotografie*” 27, 2007, heft 103, p. 23-40.

⁹ Vezi „*Photographische Notizen*”, VII, 1871, p. 64.

¹⁰ *Total-und Tages-Chronik*, în „*Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt*”, 1880, nr. 217, p. 2, 1888, nr. 96, p. 2.

fost prezentat *un țăran sas din zona Bistriței*, iar în martie 1876 cititorii au fost fermecați de frumusețea *mirilor români din Bistrița*¹¹. Scriitoarea Emily Gerard i-a mulțumit Kamillei Ásbóth pentru permisiunea de a copia fotografia caracteristică și plină de viață cu români, sași și țigani, în cartea sa, apărută la New York, în 1886¹².

În anul 1897 Kamilla Ásbóth i-a vândut lui Emil Fischer atelierul situat în Piața Mare, nr. 16, cu toată recuzita existentă în interior.

Emil Fischer

(29 decembrie 1873–9 mai 1965)

fotograf, editor

S-a născut în anul 1873 în Philipopoli (azi Plovdiv – Bulgaria) în familia unui capelmaistru de origine germană din Boemia. A fost, între anii 1887 și 1889, ucenic în atelierul lui Gustav Weber din București. A lucrat la Carl Muschalek, vestit fotograf brașovean, pentru o scurtă perioadă de timp (1891-1897)¹³. S-a perfecționat la *Școala Fotografică din Magdeburg* și a fost angajat în atelierul fotografului curții regale de la Berlin¹⁴. S-a stabilit la Sibiu în 1897 unde, în Piața Mare 16, a cumpărat atelierul deținut de Kamilla Ásbóth, nepoata primului fotograf sibian, Theodor Glatz¹⁵. La 1 septembrie 1900 a preluat atelierul fotografic construit de *Societatea de Asigurări Transsylvania* (înființată în anul 1868), din *Heltauergasse 5* (astăzi Str. Nicolae Bălcescu), în care a lucrat până la pensionare¹⁶. S-a numărat printre cursanții de la institutul fotografic (*Lehranstalt für Photographie*) din München, în 1903. A preluat atelierele altor fotografi sau a deschis filiale în toate zonele Sibiului. Astfel: între 1904-1906 a luat în primire atelierul lui Wilhelm Wagner, situat pe *Elisabethgasse 9* (astăzi Str. 9 Mai); între 1911-1913 a preluat filiala de pe *Fleischergasse 6* (astăzi Str. Mitropoliei), cândva atelierul cumnatului său, Victor Mysz, în care i-a urmat Rudolf Kunte¹⁷; în anul 1915 a cumpărat atelierul lui

¹¹ Adrian Silvan Ionescu, *Fotografie und Folklore...*, p. 55-56.

¹² Radu Teuceanu, *Un occidental despre Transilvania: Jane Emily Gerard, The Land beyond the Forest, 1888*, în „Brukenthal. Acta Musei”, I. 1, Sibiu/Hermannstadt, 2006, p. 246-247.

¹³ Camelia Neagoe, *Contribuții la istoria fotografiei brașovene (1842-1918)*, în „Un secol de artă brașoveană (1815-1918)”, Brașov, 2018, p. 44-45; Aurelia Cozma, *Sibiul văzut de fotografi*, Alba Iulia, 2007, p. 60.

¹⁴ Vezi „Gazeta Sibiului”, VII, Sibiu, 1 ianuarie 1940, p. 5.

¹⁵ Konrad Klein, *Fotografische Ateliers...*, p. 162, 163.

¹⁶ *Ibidem*, p. 162.

¹⁷ *Ibidem*, p. 163.

Wilhelm Auerlich din *Heltauergasse 53*, pe care, ulterior, l-a vândut Idei Guggenberger¹⁸. Între cele două războaie mondiale a colaborat cu etnografii Emil Sigerus și Julius Bielz, alături de care a realizat numeroase fotografii, ilustrând viața rurală transilvană¹⁹. S-a numărat printre fondatorii cluburilor de fotografie din Transilvania, iar pe la 1930 a fost ales președinte al *Uniunii Fotografilor din România*.

De-a lungul a șase decenii de activitate, Emil Fischer a desfășurat o muncă laborioasă fiind considerat cel mai bun fotograf sibian. A fost apreciat și răsplătit cu numeroase diplome și premii care au atestat înalta sa măiestrie artistică. A obținut titlul de *Fotograf al Curții Regale*²⁰ de două ori: în 1904, de la Arhiducele Josef al Austro-Ungariei și în 1920, de la Curtea Regală a României. A fost premiat la München (1903), Sibiu (1903), București (1906), Brno (1907) și, în 1910, i s-a decernat ordinul *Crucea României* în grad de cavaler pentru fotografiile cu Palatul Peleş²¹.

Atelierul fotografic Fischer a fost naționalizat în anul 1959.

Emil Fischer s-a stins din viață în 9 mai 1965, la Sibiu, în vârstă de 92 ani.

Activitatea sa a fost continuată de fratele său vitreg, Josef (6 ianuarie 1898-21 septembrie 1985), împreună cu care a lucrat timp de 14 ani²².

Cei doi fotografi au constituit o arhivă de peste 8.000 de clișee pe sticlă și celuloid (în care au fost incluse și cele provenite de la Theodor Glatz și Camilla Ásbóth, preluate odată cu atelierul), arhivă ce poate fi apreciată ca un tezaur de o valoare istorică, culturală și documentară deosebită. Au surprins în imaginile lor arhitectura orașelor, serbări populare, ceremonii religioase, scene de viață cotidiană, evenimente culturale deosebite, portrete ale

¹⁸ *Fotografia unei epoci (1854-1948). Ateliere fotografice sibiene*, Sibiu, 2017, p. 36.

¹⁹ Konrad Klein, *Grüße aus dem Bärenland. Siebenbürgen in alten Ansichtskarten*, München, 1998, p. 137.

²⁰ Titlul de *Fotograf al Curții Regale* se acorda în urma experienței acumulate de fotograf de-a lungul timpului, după participări la expoziții naționale și internaționale unde obținea premii, după fotografierea membrilor Casei Regale și după plata unei taxe care dădea dreptul de a afișa stema regală alături de însemnele de fotograf/atelier.

²¹ Adrian-Silvan Ionescu, *Photographers in Romania 1840-1940*, în „Muzeul Național”, 2008, XX, p. 64-65; Vasile Ciobanu, *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni 1918-1944*, Sibiu, 2001, p. 382; Dorina Negulici, Nicușor Dănuț Ivănuș, *Reședințe ale Casei Regale de România în colecția de fotografii Emil Fischer*, Brașov, 2007, p. 6.

²² Josef Fischer – repere biografice: între 1923 și 1925 a urmat cursurile Școlii Superioare de Fotografie din München; din 1914 a devenit mai întâi asistent, apoi colaborator al fratelui său; în creațiile sale predomină peisajele rurale (clădiri, biserici, interioare țărănești) și imaginile montane. Konrad Klein, *Fotografische Ateliers in Hermannstadt...*, p. 163.

unor personalități cu mari merite în viața politică, socială și culturală a comunității transilvane, dar și chipuri ale unor oameni obișnuiți, îmbrăcați în frumoase costume populare²³. Bogatul material fotografic a fost valorificat prin publicarea de fotografii în presa vremii, în lucrări monografice, prin serii de cărți poștale ilustrate, editate la tipogrii din Sibiu.

În afara fotografiilor de studio, Emil și Josef Fischer și-au îndreptat atenția și asupra imaginilor jurnalistice, realizând numeroase fotografii, în peste 180 localități rurale și 50 orașe ale Transilvaniei, în Delta Dunării, în Munții Carpați, în Bulgaria și Italia, fiind considerați, pe bună dreptate, cronicari ai secolului trecut²⁴.

În anul 1980, Muzeul Brukenthal a cumpărat de la Josef Fischer un număr însemnat de clișee pe sticlă, aparate fotografice, albume și fotografii, iar în 1985 a fost donat și restul arhivei fotografice. În prezent, *Colecția Fischer. Clișee pe sticlă*, aflată la Muzeul Național Brukenthal, Muzeul de Istorie - *Casa Altemberger*, numără 8.099 clișee pe sticlă, patru aparate fotografice cu trepied, un aparat de reprodus, un dulap și cinci albume cu fotografii²⁵.

Fotografia este astăzi un important document în munca de cercetare etnografică, este un martor a cărui valoare documentară, dar și artistică, nu poate fi contestată.

²³ Ligia Fulga, *Fotografii Emil și Josef Fischer și importanța lor pentru formarea identității naționale*, în „Studii și comunicări de etnologie”, 2002, tom XVI, p. 181-182; Aurelia Cozma, *op. cit.*, p. 61.

²⁴ Martin Rill, *Foto-Platten-Archiv Fischer in Brukenthalmuseum*, în „Forschungen zur Volk-und Landeskunde”, 24, 1981, nr. 2, p. 126-127; Constantin Popa, *Structura și valoarea documentară a arhivei Fischer. Modalități de valorificare*, mss. Arhiva Muzeului ASTRA, nr. 5443.

²⁵ Dorina Negulici, Nicușor Dănuț Ivănuș, *Brașovul de altădată în colecția Emil Fischer / Das ehemalige Kronstadt in Emil Fischer Sammlung*, Brașov, 2006, p. 6-7, 11; Aurelia Cozma, *op. cit.*, p. 61.

ONE PHOTOGRAPHIC STUDIO, THREE ARTIST PHOTOGRAPHERS. A HERITAGE TO BE DISCOVERED

Abstract

The current research is based on the images preserved in the collection of documentary images of the Museum of History – Altemberger House in the Brukenthal National Museum; these photographs were made in the photographic studio located at No. 16 Piața Mare in Sibiu by three of the most renowned local artist photographers: Theodor Glatz, Kamilla Ásbóth, and Emil Fischer.

Situated in the city centre, where the most important administrative, political, and cultural events of the city used to take place, this photographic studio attracted local customers and inhabitants from around the city, eager to have their image immortalized on paper.

The three photography artists are part of the history of this studio, which covers three decades of uninterrupted activity. Opened to the public in 1854 by Theodor Glatz, the studio was inherited by Kamilla Ásbóth in 1871. From 1873, Kamilla Ásbóth began her own photography activity. In 1897 she sold the studio and all the equipment to Emil Fischer. After only three years, Emil Fischer moved to another location, also in the city centre, where he worked until his retirement.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Ciobanu, Vasile, *Contribuții la cunoașterea istoriei sașilor transilvăneni 1918-1944*, Sibiu, Ed. Hora, 2001.
- Cozma, Aurelia, *Sibiul văzut de fotografi*, Sibiu - Alba Iulia, Ed. Altip, 2007.
- Fotografia unei epoci (1854-1948). Ateliere fotografice sibiene*, Sibiu, 2017.
- Fulga, Ligia, *Fotografii Emil și Josef Fischer și importanța lor pentru formarea identității naționale*, în „Studii și comunicări de etnologie”, 2002, tom XVI, p. 179-186.
- Ionescu, Adrian-Silvan, *Fotografie und Folklore. Zur Ethnofotografie im Rumänien des 19. Jahrhunderts*, în „Fotogeschichte. Beiträge zur Geschichte und Ästhetik der Fotografie” 27, 2007, heft 103, p. 50-58.
- Idem, *Începuturile fotografiei etnografice în România*, în „Revista muzeelor”, 1991, nr. 1, p. 51-62.
- Idem, *Photographers in Romania 1840-1940*, în „Muzeul Național”, 2008, XX, p. 45-70.
- Klein, Konrad, *Foto-Ethnologen. Theodor Glatz und die frühe ethnografische Fotografie in Siebenbürgen*, în „Fotogeschichte. Beiträge zur Geschichte und Ästhetik der Fotografie” 27, 2007, heft 103, p. 23-45.
- Idem, *Fotografische Ateliers in Hermannstadt 1860-1918*, în „120 Jahre Öffentliches Archiv in Siebenburgen, Sibiu/Hermannstadt”, Sibiu, 1996, p. 160-169.
- Idem, *Grüße aus dem Bärenland. Siebenbürgen in alten Ansichtskarten*, München, 1998.
- Mesea, Iulia, *Peisagiști din sudul Transilvaniei între tradițional și modern, sfârșitul sec. al XVIII-lea – mijlocul sec. al XX-lea*, Alba Iulia, Ed. Altip, 2011.
- Miklósi-Sikes Csaba, *Fényképészek és műtermek Erdélyben 1839-1916. Tanulmány és okmánytár, Székelyudvarhely/Odorheiul Secuiesc, Haáz Rezső Alapítvány*, 2001.
- Neagoe, Camelia, *Contribuții la istoria fotografiei brașovene (1842-1918)*, în „Un secol de artă brașoveană (1815-1918)”, Brașov, Ed. Muzeului de Artă Brașov, 2018, p. 34-62.
- Negulici, Dorina; Ivănuș, Nicușor Dănuț, *Brașovul de altădată în colecția Emil Fischer / Das ehemalige Kronstadt in Emil Fischer Sammlung*, Brașov, Ed. Ecran Magazin, 2006.
- Idem, *Reședințe ale Casei Regale de România în colecția de fotografii Emil Fischer*, Brașov, Ed. Ecran Magazin, 2007.
- Popa, Constantin, *Structura și valoarea documentară a arhivei Fischer. Modalități de valorificare*, mss. Arhiva Muzeului ASTRA, nr. 5443.
- Rill, Martin, *Foto-Platten-Archiv Fischer in Brukenthalmuseum*, în „Forschungen zur Volk-und Landeskunde”, 24, 1981, nr. 2, p. 126-127.
- Teuceanu, Radu, *Un occidental despre Transilvania: Jane Emily Gerard, The Land beyond the Forest, 1888*, în „Brukenthal. Acta Musei”, I. 1, Sibiu/Hermannstadt, 2006, p. 236-252.

Theodor Glatz (1818-1871), pictor, desenator,
litograf, fotograf (MNB - GD).

Sibiul de pe partea dreaptă a Cibiniului. În imagine apar Poarta Turnului, Poarta Sării și Poarta Ocnei, astăzi demolate. Fotograf: Th. Glatz (MNB - GD).

Sibiu, azi Strada Turnului. În plan secundar apare Biserica Evanghelică. Fotograf: Th. Glatz (MNB - GD).

Sibiu, Biserica Evanghelică din Piața Huet.
Fotograf: Th. Glatz (MNB - GD).

Portret de femeie îmbrăcată în costum orășenesc.
Fotograf: Th. Glatz (MNB - GD).

Portret de bărbat îmbrăcat în costum orășenesc.
Fotograf: Th. Glatz (MNB - GD).

Nobili sași în costume orientale. În centru apare baronul Hermann Karl Josef von Brukenenthal, ultimul descendent, pe linie masculină, a baronului Samuel von Brukenenthal. Fotograf: Th. Glatz (MNB - GD).

Sibiu, Muzeul Brukenthal din Piața Mare. Fotograf: K. Ásbóth (MNB – GD).

KAMILLA ÁSBÓTH

HERMANNSTADT

Sibiu, azi Strada Turnului.
Fotograf: K. Ásbóth (MNB – GD).

Kamilla Ásbóth

HERMANNSTADT

Sibiu, Strada Ocnei cu Podul Minciunilor.
În fotografie apare Podul Minciunilor, primul
pod de fontă din actuala Românie, construit în
anul 1859. Fotograf: K. Ásbóth (MNB – GD).

KAMILLA ÁSBÓTH

HERMANNSTADT

Sibiu, Capela Crucii. Lăcașul de cult a fost construit în secolul al XVIII-lea în scopul adăpostirii crucifixului lui Petrus Landregen, provenit din vechea biserică dominicană a Sibiului.
Fotograf: K. Ásbóth (MNB – GD).

Artiști de la Teatrul German din Sibiu. Fotograf: K. Ásbóth (MNB – GD).

Emil Fischer (1873–1965), fotograf, editor (MNB – GD)

Sibiu, vedere generală.
Fotograf: E. Fischer (MNB - GD).

Blaj, vedere generală.
Fotografia a fost donată Muzeului Asociațiunii ASTRA în anul 1905.
Fotograf: E. Fischer (MNB – GD).

Moșna, Biserica Evanghelică. Fotograf: E. Fischer (MNB - GD).

Portret de femeie îmbrăcată în costum popular.
Fotograf: E. Fischer (MNB - GD).

Portret de bărbat îmbrăcat în costum popular.
Fotograf: E. Fischer (MNB - GD).

Bărbați români din Poiana Sibiului. Fotograf: E. Fischer (MNB – GD).

Membri ai Corpului de Pompieri Voluntari din Sibiu (fotografie realizată în 1900).
Fotograf: E. Fischer (MNB - GD).

DIN VIAȚA ȘI ACTIVITATEA FOTOGRAFULUI LUDWIG FRIEDRICH SCHULLER (1826-1906)

Dr. Adonis P. MIHAI
Muzeul de Istorie Sighișoara

Ludwig Friedrich Schuller a fost un important litograf, profesor de desen, pictor și fotograf din Transilvania. Acesta s-a născut la 18 ianuarie 1826 în Feffernitz, landul Carintia (sudul Austriei), și a murit la 18 martie 1906 în Sighișoara, fiind fiul lui Johann Schuller, originar din localitatea Criț (Deutsch Kreuz) (BV) și al Mariei Elisabeth von Martens, fiica consulului general danez din Veneția, Wilhelm Konrad von Martens. Cei doi s-au căsătorit în 1823 la Feffernitz, unde J. Schuller era preot evanghelic. Cuplul a mai avut și o fiică, care a trăit doar câteva ore după naștere, când a murit și mama lui Ludwig. Rămânând singur în parohia de la Feffernitz, J. Schuller a renunțat la postul său de preot și a plecat în iulie 1828 la Sighișoara, unde a devenit predicator evanghelic al orașului.

Micul Ludwig, de doar doi ani, a rămas în Carintia (la Castelul Kellerberg), în grija unchiului său, Ludwig Wilhelm von Martens, unul dintre frații mamei sale. La vârsta de șase ani a frecventat o primă școală privată, iar la nouă ani a fost trimis la școala din Marbach am Neckar din Baden-Württemberg (Germania). În cadrul acestei școli s-au manifestat pentru prima dată aptitudinile sale remarcabile pentru desen. La 12 ani a revenit în Carintia și a urmat o pregătire în domeniul artei plastice sub îndrumarea directă a unchiului său, un mare talent artistic. Acesta absolvise Academia de Arte din Veneția și câștigase mai multe premii. Educația școlară a tânărului Schuller a fost îndreptată cu predilecție către desen și către studiul limbilor străine (franceză, engleză și italiană).

În 1843 Ludwig von Martens l-a angajat pe nepotul său de 17 ani la Institutul litografic *Joseph Wagner* din Klagenfurt, capitala Carintiei. Aici s-a format și s-a pregătit ca artist, dezvoltându-și continuu măiestria în desen. Litografiile realizate de L. Schuller în această perioadă, priveliști ale orașului Klagenfurt după natură (*Ansichten aus Klagenfurt nach der Natur gezeichnet von Ludwig Schuller*) și portrete din Carintia, sunt prețuite și în zilele noastre.

La 19 ani, L. Schuller a părăsit Institutul litografic *J. Wagner* pentru a face o călătorie în Transilvania, în perioada 20 iunie-22 octombrie 1845.

Acesta sosea la Sighișoara pe 17 iulie 1845. Trecând pe lângă Turnulețul „*La Chip*” (*Steilauturmchen*), aflat la intrarea în oraș, a immortalizat acest moment într-unul din desenele sale, care se mai păstrează și astăzi. În Sighișoara, după ce s-a întâlnit pentru prima dată cu tatăl său, a legat prietenii cu J. Haltrich, Th. Fabini și Fr. von Sternheim. A vizitat Sibiul, Rupea și Ținutul Secuiesc și și-a făcut prieteni noi, purtând discuții cu diverse personalități ale vremii. Toate acestea au avut o influență majoră asupra carierei sale viitoare. Transilvania și în special cel de al doilea *Vaterstadt – Schüßburg* (Sighișoara) i-au lăsat o impresie profundă din punct de vedere artistic. Oamenii, care au intrat în contact cu el, l-au rugat ca după terminarea studiilor să revină la Sighișoara și să se stabilească definitiv în acest oraș.

L. Schuller s-a înscris la *Akademie der bildenden Künste* din Viena, unde a urmat cursurile doar un an (1845-1846), după care a revenit în Carintia, unde unchiul său, L. W. von Martens, grav bolnav, a murit în martie 1847.

Un alt unchi, Friedrich von Martens, care locuia la Paris, gravor renumit în cupru și fotograf, l-a chemat pe tânărul L. Schuller în capitala franceză. Deși a plănuvit să meargă pe jos la Paris în anul 1848, datorită evenimentelor revoluționare și-a amânat plecarea pentru anul următor și a ajuns la unchiul său în ianuarie 1849. În orașul de pe Sena a urmat studii de anatomie și o școală privată de desen și pictură. Trebuie să menționăm faptul că în această perioadă i s-a permis să facă diverse copii după tablouri celebre din Galeria de pictură de la *Musée du Louvre*. Mai apoi, s-a înscris la *École des Beaux-Arts*, pe care a frecventat-o între anii 1850-1854. În timpul șederii sale la Paris, care a durat până în 1857, L. Schuller a vizitat Franța și Elveția în numele unor galerii de artă pariziene. A înregistrat călătoriile sale printr-o serie de desene și fotografii. În Elveția a fotografiat Vârful Matterhorn (4.634m) din Alpii Pennini, pe un clișeu de sticlă, format 330x268 mm. Fotografiile sale din această perioadă au fost deosebit de apreciate.

Deși avea la Paris o situație materială și socială bună, fiindu-i asigurat viitorul în domeniul artistic, în anul 1857 a dat curs invitației Școlii din Deal (*Die Bergschule*) de la Sighișoara pentru a ocupa un post de profesor de desen. Începând din anul școlar 1858-1859, L. Schuller a predat săptămânal la clasele de gimnaziu 12 ore de desen și caligrafie și câte două ore de limba franceză.

La cursurile superioare (*Seminarium*) a susținut săptămânal două ore de desen și două de caligrafie. La acestea s-au mai adăugat și orele de la *Realschule*, șase de desen și trei de caligrafie.

În anul 1858 s-a căsătorit la Villach (landul Carintia) cu verișoara sa, Frederike von Martens. Împreună cu aceasta a avut o fiică, Elisabeth, pe care sighișorenii o cunosc cu numele de Betty Schuller (1860-1904). În anul 1862 s-a născut și un fiu, Ludwig, care a murit la un an, iar la scurt timp s-a stins din viață și prima soție. Nouă luni mai târziu s-a căsătorit din nou, cu Emilie Binder din Făgăraș. Din cea de a doua căsătorie a avut trei copii: Karl (născut în 1866), Hermine Ida (1869) și Ludwig Wilhelm (1873).

L. Schuller a fost deosebit de activ în viața socială a Sighișoarei din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Într-o adunare generală a *Societății de lectură din Sighișoara* (*Die Schäßburger Lesegesellschaft*), din ianuarie 1873, profesorul de desen a prezentat inconvenientele vechiului sistem de stingere a incendiilor și a propus înființarea unui detașament de pompieri voluntari. Ideea s-a concretizat în lunile următoare în *Asociația Pompierilor Voluntari din Sighișoara* (*Der Schäßburger Feuerwehrverein*). Încă de la începutul organizației s-a aflat printre membrii conducerii, iar la 1893 era în fruntea *Asociației de înot a femeilor* (*Die Frauen – Badegesellschaft*), a *Asociației Transilvănene a Carpaților, secțiunea Sighișoara* (*Sektion Schäßburg des Siebenbürgischen Karpatenvereins*), a *Asociației de înot a bărbaților* (*Der Männer Badegesellschaft*) și a *Școlii de înot din Sighișoara* (*Der Schäßburger Schwimmschulverein*).

Pe lângă prodigioasa activitate pedagogică, entuziastul și energicul profesor L. Schuller este cunoscut în Transilvania pentru peisajele sale pictate în ulei sau acuarelă (în special priveliști asupra Sighișoarei), pentru pictarea altarelor unor biserici săsești și, nu în ultimul rând, pentru realizarea primelor fotografii.

Ambianța deosebită, farmecul și romantismul Sighișoarei au constituit pentru artistul L. Schuller un adevărat atelier de creație originală. În această atmosferă particulară au fost realizate mai multe picturi în ulei având ca temă orașul. Acestea s-au păstrat până în zilele noastre și constituie adevărate tablouri document pentru Sighișoara din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea. La aceste picturi s-au mai adăugat și o serie de portrete: cele ale episcopilor G. D. Teutsch și Friedrich Müller, cel al poetului M. Albert și nu în ultimul rând cele ale primarilor von Sternheim, Mätz și Gull din Sighișoara.

L. Schuller a pictat altarele a șase biserici săsești din Transilvania: cel al Bisericii „Leproșilor” (*Siechhof*) din Sighișoara – *Hristos îi binecuvântează pe copii* și altarele bisericilor

evangelice din Daneș (Dunnesdorf) - *Hristos cu potirul*, Saschiz (Keisd) - *În dimineața de Paște*, Dedrad (Deutsch-Zepling) - *Hristos pe mare*, Petelea (Birk) - *Hristos pe Muntele Măslinilor* (localități din județul Mureș), Laslea (Groß-Lasseln) - *Cei osteniți și împovărați* (SB).

În anul 1888 a murit și cea de a doua soție a lui L. Schuller. În 1903, la vârsta de 77 de ani, s-a retras de la catedră. Din nefericire, la bătrânețe, a mai primit o lovitură cumplită - moartea fiicei sale, Betty, în 1904. Aceasta avea doar 44 de ani și era o acuarelistă foarte talentată. În colecțiile Muzeului de Istorie din Sighișoara se mai păstrează și astăzi câteva acuarele semnate de Betty Schuller, având ca temă Cetatea Sighișoara și principalele ei monumente istorice.

Profesorul, pictorul și fotograful L. Fr. Schuller s-a stins din viață la 18 martie 1906, după ce împlinise vârsta de 80 de ani și trăise și lucrase aproape 49 de ani la Sighișoara.

În cele ce urmează dorim să prezentăm o mică parte din activitatea de fotograf a lui Ludwig Schuller, preocupare care este mai puțin cunoscută astăzi.

Începuturile activității sale de fotograf își au originea în anii petrecuți la Paris (1849-1857). Aici a locuit o perioadă la unchiul său, Friedrich von Martens (cca. 1809-1875), unul dintre primii fotografi ai Parisului. Acesta a realizat o serie de vedute valoroase ale orașelor Paris, Frankfurt, Koblenz, Köln, Mainz, Stuttgart, Lausanne, Trieste și Veneția. Fr. von Martens a proiectat și a construit în anii 1843-1844, la Paris, un aparat de fotografiat panoramic numit *Megaskop*, care realiza daghereotipii pe plăci fotografice curbe, din cupru. Placa era fixă, doar aparatul cu lentilele sale se rotea pe un ax care permitea un unghi de fotografiere de aprox. 150°. Este foarte posibil ca L. Schuller să fi fost inițiat în arta fotografiei de către unchiul său Friedrich von Martens, care făcea parte din cercul de prieteni ai lui L. J. M. Daguerre, inventatorul daghereotipiei¹.

¹ Daghereotipia - procedeu chimic datorită căruia a devenit posibilă înregistrarea fotografică a imaginii unui obiect. Elementul principal era constituit dintr-o foiță subțire de argint aplicată pe o placă de cupru, bine curățată și lustruită în prealabil; această placă se supunea unui tratament cu vapori de iod care dădeau naștere iodurii de argint. Placa acoperită cu iodură de argint, sensibilă la lumină era introdusă într-un aparat fotografic. Timpul de expunere putea varia între 3 și 45 de minute; se obținea o imagine latentă, care se developa cu vapori de mercur. Imaginea se obținea în pozitiv - direct, după care nu se puteau scoate copii ca după negative. Acest procedeu fotografic a fost inventat și perfecționat de către Joseph Nicéphore Niépce (1765-1833) și Louis Jacques Mandé Daguerre (1787-1851) în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Prima daghereotipie a fost obținută în anul 1822. Oficial anul descoperirii fotografiei a fost considerat 1839, când fizicianul și astronomul François Arago (1786-1853) a susținut o comunicare pe această temă la Academia de Științe din Paris. (Novac, 1973, p. 80-81, 260; Săvulescu, 1985, p. 2).

În anul 1856, pe când se mai afla la Paris, L. Schuller a reușit să transforme o cameră fotografică panoramică a unchiului său, care folosea plăci fotografice de tip *Daguerre* din cupru, într-un aparat fotografic care folosea plăci fotografice din sticlă curbată, acestea fiind mult mai practice. Fotografiile realizate de L. Schuller în anii '60 ai secolului al XIX-lea sunt considerate deosebit de importante pentru istoria fotografiei, printre acestea numărându-se și primele fotografii cu scene cotidiene și cu locuitorii Transilvaniei. La 18 iulie 1865, a fost premiat la Berlin pentru fotografiile realizate cu camera sa fotografică panoramică.

Experimentând foarte mult cu aparatul de fotografiat, L. Schuller a reușit să folosească fotografia ca element ajutător în realizarea operelor artistice. Dacă activitatea sa de artist plastic se încadra în curentul realismului academic, în domeniul fotografic a fost considerat unul dintre cei mai importanți pionieri ai artei fotografice din Transilvania, cu valoroase lucrări de portret, peisaj și fotoreportaj.

L. Schuller a fost cel care a adus fotografia la Sighișoara în anul 1857 și odată cu stabilirea sa în oraș a deschis primul atelier fotografic din orașul de pe râul Târnava Mare.

La fel ca aproape toți contemporanii săi, L. Schuller (foto 1) s-a apropiat de fotografie prin intermediul desenului, litografiei și a picturii, având totuși propriile sale mijloace de exprimare fotografică. A realizat primele imagini cu Sighișoara. Într-o imagine (foto 2), făcută în preajma anului 1860, apar în prim-plan pietrele de mormânt din Cimitirul evanghelic, iar în fundal fațada de vest a Bisericii din Deal, flancată la stânga de Turnul Frânghierilor și la dreapta de ruina Turnului Aurarilor (fusesse distrus de un trăsnet în 1809; în locul acestuia s-a ridicat, în 1863, sala de gimnastică a Școlii din Deal, transformată în 1936 în capelă mortuară a Cimitirului evanghelic). Tot din perioada de început a activității sale fotografice la Sighișoara s-au păstrat în colecțiile Muzeului de Istorie din Sighișoara și câteva fotografii din anul 1873, cu membrii și susținătorii *Asociației Pompierilor Voluntari din Sighișoara*. O altă imagine, realizată de L. Schuller între anii 1874-1875 (foto 3), reprezintă o vedere panoramică a orașului, văzut dinspre est, de pe *Gelber Berg* (Dealul Brădet) – în prim plan, pe partea dreaptă putem observa Podul *Mamut* sau Podul *Maria Theresia* (construit în 1874), în fundal Dealul Cetății, cu platoul superior, unde se pot vedea Biserica din Deal și Școala din Deal, care pe atunci avea un singur nivel (al doilea nivel fiind construit în 1901), apoi zidul cetății, Turnul Cositorarilor, casa parohială evanghelică, Turnul cu Ceas, Turnul Fierarilor, biserica și fosta

mănăstire dominicană, Turnul Dogarilor, fosta mănăstire franciscană, Turnul Lăcătușilor și Turnul Cizmarilor. Imaginea a fost inclusă în *Albumul* publicat în 1904 de Emil Sigerus - *Aus alter Zeit. 50 Bilder aus siebenbürgisch-sächsischen Städten*.

În cercetările noastre cu privire la fotografii care au activat la Sighișoara în perioada relativ contemporană cu activitatea fotografică a lui L. Schuller am identificat un număr de șase fotografii: Wilhelm Herter și Császár József pentru anul 1893; Wilhelm Herter și Hermann G. Roth pentru anul 1895; Johann Polder și Szábó Eugen pentru anul 1906. Atelierul fotografic al lui L. Schuller a funcționat, probabil, în casa sa, situată în apropierea Turnului Croitorilor din Cetatea Sighișoara. În anul 1893 casa era înregistrată la adresa *Beim hintern Thor 65*, iar în 1906 pe *Stadtmauerzeile 6*. Astăzi casa se află pe strada Zidul Cetății nr. 8.

L. Schuller a realizat un fotoreportaj remarcabil, care ilustrează construcția unui segment din calea ferată cu ecartament îngust (760 mm)² Sighișoara – Agnita. În colecțiile Muzeului de Istorie Sighișoara se păstrează albumul fotografic cu acest fotoreportaj. Albumul cu dimensiunile de 385x300 mm (nr. inv. 1531) conține 17 imagini în sepia (240x195 mm). Pe spatele fotografiilor, în colțul din dreapta jos, se poate identifica ștampila atelierului fotografic: *Ludwig Schuller. Schaessburg*. Un text manuscris, în limba germană, poziționat în partea inferioară a fiecărei fotografii, explică pe scurt imaginea. Fotografiile, cu o vechime de peste 100 de ani, au valoare de document istoric.

Fotoreportajul a înregistrat pentru posteritate momentul construcției căii ferate pe segmentul Sighișoara – Dealul Apoldului, mai precis cumpăna apelor dintre satele Apold (MS) și Brădeni (SB). În prezent, linia ferată îngustă Brădeni – Sighișoara figurează pe *Lista Monumentelor Istorice 2015 – județul Mureș*, cod MS-II-a-B-20924. Traseul acestei căi ferate avea numeroase pante abrupte și curbe strânse și a fost foarte dificil de construit. Nici operarea acestui segment de cale ferată nu s-a dovedit mai ușoară din punct de vedere material și financiar. De altfel, viteza medie de deplasare pe acest segment de cale ferată a fost de doar 10 km/h.

Orașul Sighișoara a fost conectat la rețeaua feroviară austro-ungară în anul 1872 prin linia de cale ferată Arad – Alba Iulia – Sighișoara, prelungită în 1873 până la Brașov.

Zonele rurale din Transilvania, din acea perioadă, nu erau atât de bine legate cu cele urbane, iar în cazul zonei rurale cuprinse între Sighișoara și Agnita a apărut o nouă perspectivă

² Ecartamentul standard al căii ferate din România și Europa este de 1435 mm.

prin introducerea unei căi ferate. La ședința administrației comitatului Târnava Mare din 9 iulie 1895, prezidată de comitele Gabriel Apor, s-a constituit *Societatea pe acțiuni a căii ferate locale Sighișoara-Agnita* (*Schäßsburg-Agnethler Lokalbahn Aktiengesellschaft*) și s-a decis ca întreaga lucrare să fie realizată în regie proprie și să nu aibă un antreprenor general. Când s-a planificat traseul căii ferate prin Sighișoara s-a ținut cont și de interesele orașului și ale locuitorilor, astfel încât calea ferată să nu stânjenească traficul din oraș sau accesul locuitorilor în imobile. Au fost consultați și locuitorii din *Untere Baiergasse* (astăzi Str. 1 Decembrie 1918), artera principală a orașului, cu privire la poziționarea căii ferate – pe mijlocul străzii sau pe partea dreaptă a acesteia. S-a ales cea de a doua variantă.

La sfârșitul anului 1895 au început lucrările de construcție ale căii ferate. Proiectul a pus la grea încercare, atât răbdarea locuitorilor orașului Sighișoara, cât și pe cea a comunităților rurale, situate de-a lungul traseului către Agnita. În anul 1896 au ajuns la Sighișoara, de la uzinele *Wiener Neustadt (WrN)* din Viena, cele trei locomotive cu aburi, care urmau să deservească viitoarea linie de cale ferată cu ecartament îngust. Traseul căii ferate a fost construit prin oraș fără prea multe dificultăți și s-au putut depăși cu succes provocările de natură structurală ale acestui proiect. La sfârșitul lunii octombrie 1896 linia de cale ferată era deja terminată pe teritoriul orașului Sighișoara.

Un prim element vital al acestei noi infrastructuri a fost ridicarea, în 1896, a unui pod de cale ferată din fier peste râul Târnava Mare, paralel cu podul din lemn existent (1874). Acest nou pod a fost construit în oraș, pe partea dreaptă a podului *Maria Theresia (Mamut)*, cum se venea dinspre *Seilergang* (astăzi Str. Gheorghe Lazăr). Noul pod permitea accesul trenului în *Brückengasse* și mai apoi în *Untere Baiergasse*. A fost surprins momentul cu proba de rezistență a podului, din 20 octombrie 1896 (foto 4). Pe pod se pot observa cele trei locomotive care au fost folosite inițial pentru a opera pe traseul Sighișoara – Agnita. În mod oficial ele purtau numele de *Apor*, *Segesvár* și *Szentágota*. Locuitorii sași din oraș au botezat cele trei locomotive cu alte nume, cărora le-au corespuns trei citate specifice: *Luther* („*Hier stehe ich, ich kann nicht anders!*”/„*Mă aflu aici pentru că nu pot altfel!*”), *Galilei* („*und sie bewegt sich doch!*”/„*și totuși se învâрте*”) și *Schiller* („*Spät kommt ihr - doch ihr kommt!*”/„*Ajungeți târziu, dar totuși ajungeți!*”). În partea stângă a imaginii se mai poate observa biserica reformată (maghiară) din Sighișoara, construită între anii 1888-1889.

Un alt pod, de data aceasta din lemn, a trebuit construit în oraș peste pâraul Șaeș, la capătul *Schaasergasse* (astăzi Str. Mihai Eminescu). Într-o imagine (foto 5) se poate vedea pe pod prima locomotivă cu aburi (*Apor*), care îl traversa la 7 octombrie 1896. Al doilea pod peste pâraul Șaeș a fost executat din fier. Testul de rezistență a avut loc la data de 21 octombrie 1896. Într-un alt instantaneu (foto 6), putem observa locomotivele cu aburi *Apor* și *Segesvár*, iar mai în stânga, acoperită de vegetație, *Szentágota*. Acest pod mai există și astăzi și se află situat între localitățile Șaeș și Apold. Podul figurează pe *Lista Monumentelor Istorice 2015 – județul Mureș*, având codul MS-II-m-B-20924.03.

Deși au fost făcute analize ale solului înainte de construcția căii ferate, care demonstau o stare stabilă a terenului, în unele locuri de pe traseul căii ferate din afara orașului Sighișoara au apărut probleme grave după începerea construcției rambleului căii ferate. Nici condițiile meteorologice din anul 1897 (cantități mari de precipitații sub formă de zăpadă și ploaie, vânt foarte puternic) nu s-au dovedit mai favorabile. Datorită ploilor abundente din cursul anului 1897 munca la calea ferată a fost întreruptă de foarte multe ori, au fost distruse de apă porțiuni însemnate ale căii ferate și au avut loc numeroase alunecări de teren, în special între localitățile Apold și Brădeni, în zona Dealului Apoldului. Calea ferată trebuia să urce versanții abrupti ai Dealului, pentru a se putea face legătura între Podișul Târnavelor și Podișul Hârtibaciului.

Cu ajutorul aparatului său fotografic, Ludwig Schuller a înregistrat aceste momente dificile ale construcției căii ferate de pe segmentul Apold – cumpăna apelor dintre satele Apold și Brădeni, astăzi granița dintre județele Mureș și Sibiu.

În 1897, după mai multe alunecări masive de teren, au fost efectuate lucrări majore de drenaj. La un moment dat, se luase în considerare chiar relocarea traseului inițial al liniei ferate datorită intervențiilor extrem de costisitoare pentru drenajul apei. Dealul Apoldului era împărțit în acea epocă în trei zone principale de lucru: *Zwiebelgraben*, *Himberggraben* și *Leiberggraben*. În aceste sectoare au existat cele mai serioase probleme provocate de alunecările de teren.

Am considerat că este nevoie de o explicare puțin mai detaliată a următoarelor fotografii, pentru o mai bună înțelegere a situațiilor din teren: foto 7 – Rambleul căii ferate cu înălțimea de 14,5 m. În fundal se poate vedea satul Apold cu biserica evanghelică și cea ortodoxă; foto 8 – Alunecarea de teren din spatele zonei *Zwiebelgraben*; în partea dreaptă unul dintre

constructori are o umbrelă în mâna stângă, ceea ce poate reprezenta un indiciu cu privire la situația meteorologică din acea perioadă; foto 9 – Alunecarea de teren din spatele zonei *Himberggraben*; în această fotografie L. Schuller a reușit să surprindă pe lângă alunecarea de teren și un număr de 31 de persoane, femei și bărbați care au lucrat la refacerea rambleului; foto 10 – Alunecările de teren din marea tăietură de la cumpăna apelor, văzute dinspre vest; în imagine apar patru vagonete din lemn, folosite în timpul construcției, împinse fiecare de câte trei bărbați. Pot fi observate și lopețile cu care se efectuau lucrările; foto 11 – Alunecările de teren, tot de la marea tăietură de la cumpăna apelor, văzute dinspre est; în mijlocul fotografiei putem vedea forța distrugătoare a apei, care a dislocat un segment de cale ferată cu tot cu traversele de lemn; foto 12 – Tăietura adâncă de 10,5 m situată la cumpăna apelor dintre satele Apold și Brădeni (1). Aici constructorii au trebuit să taie efectiv dealul și să realizeze un culoar de trecere dinspre Podișul Târnavelor înspre Podișul Hârtibaciului. Putem vedea chiar unul dintre muncitori lucrând cu un târnăcop; foto 13 – Aceeași tăietură, din partea opusă (2). În ultima imagine putem vedea cele două linii de cale ferată – în stânga o linie secundară, folosită pentru cele cinci vagonete de transport a pământului dislocat, în dreapta linia principală, pe care se află două vagoane platformă folosite la transportul materialelor și uneltelor de construcție. Sunt surprinse aproximativ 40 de persoane.

Datorită dificultăților de ordin financiar și logistic, intervenite pe acest segment al construcției, autoritățile locale au fost obligate, în cele din urmă, să apeleze la ajutorul guvernului maghiar din acea perioadă. Acesta cunoștea planurile și lucrările desfășurate la calea ferată Sighișoara – Agnita și a intervenit din punct de vedere financiar, material și profesional pentru ca acest proiect important să fie finalizat. Astfel, toate lucrările au fost puse sub supravegherea statului și lucrul la calea ferată a progresat rapid.

Pe 28 mai 1898 s-a deschis transportul public pe calea ferată dintre Sighișoara și Apold, iar din 27 iulie 1898 traseul putea fi parcurs integral până în Agnita. Primul test cu un tren de călători s-a desfășurat la data de 29 iulie 1898.

Inaugurarea oficială a căii ferate cu ecartament îngust Sighișoara – Agnita a avut loc la data de 16 noiembrie 1898. La acest moment festiv au fost prezente autoritățile locale ale orașului Sighișoara și cele ale comitatului Târnava Mare, precum și reprezentanți ai guvernului de la Budapesta. Traseul feroviar era operat de trei garnituri de tren mixte, cu vagoane de

călători și de marfă. Distanța de 48 km dintre Sighișoara și Agnita era parcursă în 3 ore și 43 de minute. Trenul avea opriri în stațiile Sighișoara (Schässburg), Șaeș (Schaas), Apold (Trappold), Brădeni (Henndorf), Netuș (Neithausen), Iacobeni (Jakobsdorf), Stejărișu (Probstdorf), Ruja (Roseln) și Agnita (Agnetheln).

Fotoreportajul realizat de Ludwig Schuller în anii 1896-1898 constituie un document fotografic deosebit de valoros pentru istoricul căii ferate Sighișoara – Agnita. Deși presa locală a vremii (în special bisăptămânalul *Gross Kokler Bote*) a consemnat în cuvinte memorabile construcția căii ferate și dificultățile aproape insurmontabile care s-au ivit pe sectorul de cale ferată de pe Dealul Apoldului, credem că fotografiile în sepia ale lui L. Schuller redau cel mai bine dimensiunile și implicațiile de ordin financiar, material și logistic ale acestei lucrări însemnate pentru acea epocă. Munca uriașă, care a fost depusă pentru finalizarea acestei căi ferate, s-a încheiat după aproape patru ani de la începerea lucrărilor.

Calea ferată Sighișoara – Agnita a fost extinsă în 1910 până la Sibiu. Cu o lungime totală de 123 km, traseul feroviar Sighișoara – Agnita – Sibiu a fost cea mai lungă cale ferată cu ecartament îngust din România.

MOMENTS FROM THE LIFE AND WORK OF PHOTOGRAPHER LUDWIG FRIEDRICH SCHULLER (1826-1906)

Abstract

Ludwig Friedrich Schuller was an important lithographer, professor of drawing, painter, and photographer from Transylvania. He was born in Feffernitz, Carinthia (southern Austria) on 18 January 1826 and died in Sighișoara on 18 March 1906. He first studied at the Akademie der bildenden Künste in Vienna (between 1845 and 1846) and then at the École des Beaux-Arts in Paris (between 1850 and 1854). From 1857 until 1906 he lived and worked in Sighișoara.

Besides his pedagogical and didactic activities, enthusiastic and energetic professor Ludwig Schuller is well known in Transylvania for his painted landscapes (especially of Sighișoara) in oil or watercolour, for painting the altars of six Saxon churches, and, last but not least, for the first photographs taken in the region. The beginnings of his photographic work originated in the years spent in Paris (1849-1857). There he lived for a while with his uncle Friedrich von Martens (ca. 1809-1875), a copper engraver and one of the first photographers in Paris. It is very possible that Schuller was initiated into the art of photography by von Martens, who was part of the circle of friends of L.J.M. Daguerre, the inventor of the daguerreotype.

L. Schuller is the author of a remarkable photo reportage from the last years of the 19th century. Of great historical value, this series documents the construction of a segment of the railway between Sighișoara and Agnita. The photographer recorded for posterity the moment of the construction of the narrow-gauge railway in the area Sighișoara – Apold Hill (today's Mureș County). Ludwig Schuller's work from the years 1896-1897 is a photographic document particularly valuable for the history of the Sighișoara-Agnita railway. Although the local newspapers of the day (especially the biweekly Gross Kokler Bote) recorded in memorable words the construction of the railroad and the almost insurmountable difficulties which arose on the section at Apold Hill, we believe that the photographs made in sepia by Ludwig Schuller best illustrate the financial, material, and logistic dimensions and implications of a project outstandingly remarkable for the times. The 17 photographic documents (240 x 195 mm) are kept in the collections of the Sighișoara History Museum in a 385 x 300 mm photography album (No. 1531).

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Adressbuch der kgl. freien Stadt Schässburg.* Auf Grund ämtlicher Daten herausgegeben von der Buchdruckerei Brüder Jördens. I. Jahrgang, Schässburg, gedruckt und zu haben bei Brüder Jördens, 1893.
- Adressbuch der k. freien Stadt Schässburg. II. Jahrgang,* Schässburg, Verlag von W. Krafft. Auslieferung W. Krafft, Hermannstadt, 1906.
- Colecțiile Muzeului de Istorie Sighișoara, *Album fotografic*, nr. inv. 1513.
- Colecțiile Muzeului de Istorie Sighișoara, *Album fotografic*, nr. inv. 2018.
- Encyclopedia of Nineteenth-Century Photography*, volume 1, A-I Index, John Hannavy editor, New York-London, Routledge, Taylor & Francis Group, 2008.
- Haffner, Alfons, *Der Zeichner, Lithograph und Maler Ludwig Schuller (1826-1906). Seine Familie, sein Leben und seine Werke in Kärnten und Siebenbürgen*, în 100. Jahrgang der CARINTHIA I. Zeitschrift für geschichtliche Landeskunde von Kärnten geleitet von Wilhelm Neumann. Gedruckt mit Unterstützung des Landes Kärnten, Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, Klagenfurt, 1990, p. 487-622.
- Höfer, Helga; Höfer Edmund, *Bilder, Die das Staunen lehren. Ludwig Friedrich Schuller – Kunstphotograph und Bildreporter vor mehr als 100 Jahren*, în *Neuer Weg*, 29. Jahrgang / Nr. 8767, București, Samstag, 23. Juli 1977.
- Ionescu, Adrian-Silvan, *Photographers in Romania 1840-1940. Fotografi în România 1840-1940*, în „Muzeul Național”, vol. XX, București, 2008, p. 45-70.
- Klein, Kurt, *Zeittafel zur Fotogeschichte Siebenbürgens (1839-1945)*, în „Lexikon der Siebenbürger Sachsen. Geschichte-Kultur-Zivilisation-Wissenschaften-Wirtschaft-Lebensraum Siebenbürgen (Transsilvanien)”, Herausgeber Prof. Dr. Walter Myß, Thaur bei Innsbruck, Wort und Welt Verlag, 1993, p. 613-614.
- Lingner, Walter, *Ludwig Schuller. Zum 100 Todestag des Malers und Fotografen Schäßburgs der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, der mit seinen Werken als Persönlichkeit in die Geschichte der Stadt eingegangen ist*, în *Schäßburger Nachrichten*, HOG Informationsblatt für Schäßburger in aller Welt. Nr. 25, Heilbronn, den 15. Juni 2006, 13. Jahrgang.
- Lista Monumentelor Istorice 2015 – Județul Mureș*, în „Monitorul Oficial al României”, Partea I, nr. 113 bis/15.II.2016, p. 1968, 1995.
- Mausolf, Andreas, *Kleinbahn im Karpatenbogen. Schäßburg-Agnetheln-Hermannstadt. In Erinnerung an Hellmuth Doyen (1949-2018)*, Horn (Österreich), Verlag Railway-Media-Group, 2018, p. 14-27, 125.

- Miklósi-Sikes Csaba, *Fényképészek és műtermek Erdélyben 1839-1916. Tanulmány és okmánytár*, Székelyudvarhely/Odorheiul Secuiesc, Haáz Rezső Alapítvány, 2001.
- Nachruf – Ludwig Schuller, in *Schässburger Zeitung*, Nr. 12, Sonntag, 25. März 1906, 34. Jahrgang.
- Novac, Mircea, *Fotografia de la A la Z*, București, Ed. Tehnică, 1973.
- Programm des evangelischen Gymnasiums in Schässburg und der damit Verbundenen Lehranstalten. Zum Schluss des Schuljahres 1858/1859.* Veröffentlicht von der Gymnasialdirektion, Kronstadt, gedruckt und im Verlag bei Johann Gött, 1859.
- Săvulescu, Constantin, *Cronologia ilustrată a fotografiei din România, perioada 1834-1916*, București, Biblioteca Artiștilor Fotografi, 1985.
- Schässburg. Führer durch Stadt und Umgebung.* Mit 7 Illustrationen, Schässburg, Verlag des Schässburger Verschönerungs-Vereines, Druck von Brüder Jördens, 1895.
- Schuller, Dr. Friedrich, *Ludwig Friedrich Schuller*, in „Die Karpathen“. Halbmonatsschrift für Kultur und Leben. Herausgegeben von Adolf Meschendörfer, Verlag H. Zeidner, Kronstadt-Brassó, 21. Heft, II. Jahrg., Nr. 21, 1. August 1909, p. 619-623.
- Schuller, Dr. Richard, *Geschichte des Schässburger Gymnasiums.* (Fortsetzung und Schluss), Schässburg, Buchdruckerei und Buchbinderei Brüder Jördens, 1897.
- Schuller, Ludwig Friedrich, in *Lexikon der Siebenbürger Sachsen. Geschichte-Kultur-Zivilisation-Wissenschaften-Wirtschaft-Lebensraum Siebenbürgen (Transsilvanien)*, Herausgeber Prof. Dr. Walter Myß, Thaur bei Innsbruck, Wort und Welt Verlag, 1993.
- Schuller (Johann) Ludwig Friedrich, in *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*, Österreichische Akademie der Wissenschaften (Hg.), XI. Band (Scho-Schw), Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1999.
- Schuller, Ludwig (Friedrich), in *Dictionary of German Biography (DGB)*. Editors in chief: Walther Killy and Rudolf Vierhaus, volume 9 SCHMIDT-THEYER, München, K. G. Saur Verlag GmbH, 2005.
- Schneider, Gustav Adolf, *Die wirtschaftliche Entwicklung im 19. und 20. Jahrhundert*, in *Schässburg. Bild einer siebenbürgischen Stadt.* Herausgegeben von Heinz Brandsch, Heinz Heltmann und Walter Lingner, Leer (Deutschland), Rautenberg Verlag, 1998, p. 395-396.
- Sigerus, Emil, *Aus alter Zeit. 50 Bilder aus siebenbürgisch-sächsischen Städten.* Mappe mit 50 meist photographischen Tafeln, Hermannstadt, Drotleff, 1904.

Ludwig Friedrich Schuller (1826-1906) - litograf, profesor de desen, pictor și fotograf. Fotografie preluată din Alfons Haffner.

Sighișoara, cca. 1860 (MIS).

Sighișoara, vedere panoramică. Fotografie realizată în anii 1874-1875 (MIS).

Proba de rezistență a podului din fier peste râul Târnava Mare, 20 octombrie 1896 (MIS).

Prima locomotivă pe primul pod construit peste Valea Șaeșului, 7 octombrie 1896 (MIS).

Proba de rezistență a celui de al doilea pod din fier, construit peste Valea Șaeșului,
21 octombrie 1896 (MIS).

Rambleul căii ferate cu înălțimea de 14,5 m, situat în spatele satului Apold (MIS).

Alunecarea de teren din spatele zonei *Zwiebelgraben* de pe Dealul Apoldului (MIS).

Alunecarea de teren din spatele *Himberggraben* (MIS).

Alunecările de teren de pe marea pantă de la cumpăna apelor, văzute dinspre vest (MIS).

Alunecările de teren din marea tăietură de la cumpăna apelor, văzute dinspre est (MIS).

Tăietura adâncă de 10,5 m, situată la cumpăna apelor dintre Apold și Brădeni (MIS).

Tăietura în adâncime de 10,5 m de la cumpăna apelor dintre Apold și Brădeni (MIS).

FRAȚII DUNKY KÁLMÁN (1858–1935) ȘI DUNKY FERENC (CCA. 1860–CCA. 1941)

Dr. Melinda MITU

Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei

În cadrul celei de-a doua ediții a proiectului expozițional *Mari fotografi din Transilvania. Secolele XIX-XX*, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca i-a prezentat pe frații Dunky, Kálmán și Ferenc, care, alături de Veress Ferenc (1832-1916), pionierul fotografiei din Transilvania, au fost cei mai importanți fotografi ai Clujului din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea. Unii cercetători susțin că frații Dunky au fost inițiați în tainele fotografiei chiar de către Veress, dar nu dispunem de informații directe în acest sens¹.

Primele date referitoare la viața și activitatea celor doi frați fotografi clujeni provin din anul 1877 și sunt legate de Dunky Ferenc, care activa în cadrul *Reuniunii Industriașilor*. Ulterior, în anul 1879, acesta a realizat o fotografie premiată în cadrul unei expoziții de profil, la Dej. În ceea ce îl privește pe Dunky Kálmán, acesta era prezentat, într-un număr din anul 1883 al revistei *Fényképészeti Lapok*, editată de Veress Ferenc², ca un „fotograf care a pășit pe cărări noi”³. La data respectivă, Dunky Kálmán activa la Lugoj.

¹ Despre fotografii Dunky, Kálmán și Ferenc, vezi: Miklósi-Sikes Csaba, *Fényképészek és műtermek Erdélyben 1839-1916. Tanulmány és okmánytár*, Székelyudvarhely/Odorheiu Secuiesc, 2001, p. 116-117; Újvári Dorottya, *Élet a fotográfia búvókörében: A fényképezés (h)őskora Kolozsváron - a Dunky fivérek*, în „Szabadság”, XXVII, nr. 79, Cluj-Napoca, 8 aprilie 2015, p. 6-7.

² Pentru viața și activitatea lui Veress Ferenc vezi: Miklósi-Sikes Csaba, *op. cit.*, p. 51-64, 210-215; Sas Péter, *Ónodi Veress Ferenc fényképész-műterme Kolozsvárt*, Cluj-Napoca, 2014; Melinda Mitu, *Locuitori ai Clujului în fotografii realizate de Veress Ferenc (sfârșitul secolului al XIX-lea)*, în „Acta Musei Napocensis”, 39-40. II/Istorie, 2002-2003, p. 431-436; Idem, *Din viața și activitatea fotografului Veress Ferenc*, în Marius Câmpăneanu (coord.), Ionela Simona Mircea, Melinda Mitu, Elena Pleniceanu, Constantin Băjenaru „Mari fotografi din Transilvania. Secolele XIX-XX”, Baia Mare, Ed. Eurotip, 2018, p. 38-53.

³ Miklósi-Sikes Csaba, *op. cit.*, p. 116.

În 1886, frații Dunky au deschis un cabinet fotografic în centrul orașului Cluj, în Piața Centrală, la numărul 10 (astăzi numărul 11), într-un imobil deținut de contesa Wass Ottília.

În capitala Transilvaniei, frații Dunky au devenit în scurt timp fotografi oficiali ai *Societății Carpatine Ardelene*⁴. Portretele și peisajele lor au participat, cu succes, la diverse expoziții. Ei sunt considerați întemeietorii fotografiei de reportaj, immortalizând evenimente importante din istoria Clujului, cum ar fi: spectacolele susținute de ansamblul de balet al Operei vieneze (1888), vizita împăratului Francisc Iosif I (1895) și dezvelirea statuii regelui Matei Corvin (1902)⁵.

Frații Dunky au participat la numeroase expoziții din țară și străinătate. Au fost remarcați, mai cu seamă, la Expoziția Industrială de la Dej, din 1887 (unde au fost premiați cu medalia de argint), la Expoziția Generală de la Pécs, din 1888 (medalia de aur), la Expoziția Milenară de la Budapesta, din 1896, unde au obținut o diplomă de merit, sau la Expoziția Industrială de la Londra, din 1897, unde au câștigat premiul cel mare și medalia de aur⁶.

Printre lucrările deosebite ale fraților Dunky se numără și cele în care au immortalizat personalități de vază ale culturii maghiare, cum ar fi: renumitul pictor Munkácsy Mihály, care le-a vizitat cabinetul în anul 1891, doamna Gyarmathy Zsigmond, o cunoscută scriitoare a epocii, în anul 1889, sau renumitul polihistor clujean Brassai Sámuel, în anul 1896⁷.

În anul 1898, frații Dunky, Kálmán și Ferenc, au primit titlul de „*fotografi ai Curții Regale*”, calitate evidențiată și pe verso-ul fotografiilor executate în cabinetele lor. Fotografiile fraților Dunky erau fixate pe hârtie fotografică fabricată la Viena sau Budapesta. Pe verso figurau scene alegorice sau motive decorative în stil *secession*, cu informații despre tilurile și distincțiile primite pentru activitatea lor (spre exemplu: „*Membri de onoare ai Academiei Regale La Stella d'Italia. Premiați cu medalii de aur și alte cruci de merite la expozițiile de la Londra, Paris și altele*”)⁸, ca și despre locațiile cabinetelor lor fotografice. La începutul anilor 1900, frații Dunky au deschis

⁴ <https://www.flickr.com/photos/fotobarat3/4606040128>; <https://csaladisi.ekekolozsvar.ro/hangay-oktav>.

⁵ Miklósi-Sikes Csaba, *op.cit.*, p. 117. Fotografiile fraților Dunky au fost folosite mai târziu la editarea unor cărți poștale ilustrate cu imaginea grupului statuar realizat de Fadrusz János. Pentru aceste aspecte vezi: <https://www.maszol.ro/index.php/nagykep/116-matyas-a-kepeslapok-kiralya>.

⁶ Miklósi-Sikes Csaba, *op.cit.*, p. 117.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Vezi fotografiile din patrimoniul științific al Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca, cu numerele de inventar: M 4029, M 4031, M 4167.

atelieri și în alte orașe ale fostului Imperiu Austro-Ungar, respectiv la Dej, Budapesta, Miskolc, Sátoraljaújhely și Sárospatak.

Cei doi frați fotografi au avut merite deosebite și în redarea unor aspecte legate de proiecțiile cinematografice clujene din anii 1913-1918. În studioul fondat de Janovics Jenő⁹, directorul teatrului din acest oraș, cei doi fotografi au fost însărcinați să fotografieze secvențe din filme, instrumente de lucru, scenografii și decoruri, pentru ca pozele, ulterior, să fie expuse în vitrinele cinematografelor. În zilele noastre cca. 200 asemenea imagini realizate de frații Dunky sunt păstrate în *Colecția de Fotografii* a Arhivei Naționale Maghiare de Filme din Budapesta¹⁰.

*

Muzeul de istorie clujean nu deține multe fotografii realizate de frații Dunky, asemenea valori fiind păstrate în alte muzee, arhive sau biblioteci din România și Ungaria, precum și în diverse colecții particulare. Fotografiile deținute de Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei provin din donații vechi, cum ar fi cele ale contesei Wass Ottília și ale contelui Kuun Géza către *Societatea Muzeului Ardelean*, efectuate la începutul secolului al XX-lea. Conform descrierilor de pe spatele fotografiilor¹¹, acestea immortalizează îndeosebi membri ale unor familii de aristocrați clujeni: copii sau fete tinere din familiile Bánffy, Bethlen sau Boér, în diferite ipostaze și scene romantice. Astfel, Bánffy Zoltán, copil, este redat în ipostază de *Cupidon* sau cântând din fluier, într-un decor care imită cadrul natural; baronele Bánffy, Elsa și Alice, sau Boér Margit apar în chip de îngeri, iar contesa Bethlen

⁹ Studioul de film al lui Janovics Jenő din Cluj a funcționat între anii 1914-1921, realizând mai mult de o sută de filme. Vezi Gaal György, *Kolozsvár a századok sodrában. Várostörténeti kronológia*, Cluj-Napoca, 2016, p. 152.

¹⁰ Bán András, *A Dunky fivérek és a film. Vidámság, szerelem, bonyodalom*, în „Fotóművészet”, LIII, nr. 4, 2010, la adresa http://www.fotomuveszet.net/korabbi_szamok/201004/a_dunky_fiverek_es_a_film. Vezi și: Izsák Mária, *Film, fotó, emlékezet*, în „Apertúra”, nr. X, ianuarie 2013, la adresa <http://mafot.hu/apertura-film-foto-emlekezet.html>.

¹¹ Textele au fost redactate fie de deținătorii inițiali (Wass Ottília) sau de frații Dunky, fie de muzeografi *Societății Muzeului Ardelean*, care le-au inventariat. Pentru sprijinul acordat în vederea identificării membrilor familiei Bánffy în imaginile care fac obiectul acestei lucrări, adresăm mulțumiri domnului Gy. Dávid Gyula, autor al mai multor volume și articole de specialitate dedicate familiei nobiliare Bánffy și Castelului de la Bonțida.

Vilma într-o ipostază visătoare, cu flori în păr și pe rochie. Toate aceste compoziții teatrale puneau în evidență naivitatea, puritatea și sinceritatea, valori și atitudini apreciate de către elitele vremii, mai ales atunci când era vorba de educația copiilor și a fetelor tinere¹².

Alte tinere aristocrate „interpretează” diverse personaje de teatru (spre exemplu: contesele Bethlen, Ilona și Vilma, costumate ca *Antigona* și *Ismene*) ori sunt distribuite în decoruri exotice, printre păsări sau plante luxuriante, purtând rochii cu imprimeuri bogate (florale, orientale) și numeroase accesorii și obiecte de podoabă. Printre aceste imagini, se remarcă cea a lui Pálffy Jozefin, în costum de femeie cercheză. Toate aceste imagini denotă deschiderea către frumos a aristocrației transilvănene, predilecția acesteia pentru literatura clasică și fascinația ei față de Orient¹³.

Alte fotografii realizate în atelierul celor doi frați și deținute de muzeul de istorie clujean o reprezintă pe Hory Etelka (1845-1910), devenită după căsătorie doamna Gyarmathy Zsigmond, o personalitate apreciată în cultura maghiară a epocii pentru romanele și scrierile sale etnografice. De asemenea apare contele Kuun Géza (1838-1905), istoric, orientalist, vicepreședinte al *Academiei de Științe* din Budapesta și proprietar, din 1868, al vestitului castel din Mintia (județul Hunedoara), al familiei nobiliare Gyulay.

Toate fotografiile prezentate în rândurile de mai sus subliniază faptul că la răscrucea secolelor XIX-XX, orașul Cluj se putea mândri cu reprezentanți remarcabili ai artei fotografice.

¹² Katalin F. Dózsa, *Letűnt idők, eltűnt divatok 1867-1945*, Budapesta, 1989, la <http://fdk.hu/tanulmanyok/letunt-idok-eltunt-divatok/iii-amire-a-divat-hat>.

¹³ Intervalul de timp cuprins între a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea reprezintă perioada în care au fost publicate relatările de călătorie în Orient ale baronului Orbán Balázs sau cele ale lui Zichy Jenő în Rusia și Caucaz; tot acum pornește la drum și Vojnich Oszkár, din Subotiča, călător în Australia, Noua Zeelandă, China și insulele Filipine, expedițiile sale fiind urmărite cu mare interes de presa vremii.

THE BROTHERS KÁLMÁN DUNKY (1858–1935) AND FERENC DUNKY (ca. 1860 – ca. 1941)

Abstract

This paper presents aspects of the life and work of Kálmán and Ferenc Dunky who, together with Ferenc Veress (1832–1916), a pioneer of photography in Transylvania, were the most important photographers in Cluj in the second half of the 19th century and the first decades of the 20th century.

In 1886, Kálmán Dunky opened, together with his brother Ferenc, a photo studio in the centre of Cluj, at No. 10 (today, no. 11) Central Square, a building owned by Countess Ottília Wass.

The two brothers are considered the founders of reportage photography, capturing in pictures numerous special events in the history of Cluj, such as the performances of the ballet ensemble of the Viennese Opera in 1888, the visit of Emperor Franz Joseph in 1895, or the unveiling of the statue of King Matthias Corvinus in 1902.

The Dunky brothers also participated in various exhibitions in the country and abroad. They distinguished themselves especially in the 1887 industrial exhibition in Dej (where they were awarded the Silver Medal), in the 1888 General Exhibition in Pécs (Gold Medal), in the Millennium Exhibition of 1896 (where they obtained a Diploma of Merit), and in the 1897 Industrial Exhibition in London (where they won the Grand Prize and the Gold Medal). In 1898, the brothers Kálmán and Ferenc Dunky were awarded the title of Court photographers, a position which, from then on, will be highlighted on the reverse of the photographs developed in their studios.

The two brothers also had special merits in rendering aspects related to the cinema screenings in Cluj from 1913 to 1918. In the studio founded by Jenő Janovics, the director of the local theatre, the two photographers were tasked to take pictures of film scenes, working instruments, and scenery. The ensuing photographs were displayed in the windows of the cinemas in the city. These images have now become all the more valuable as most of the films from back then were destroyed during the two World Wars.

The Museum of History in Cluj does not hold many photographs taken by the brothers Kálmán and Ferenc Dunky, such valuable artefacts being kept in other museums or libraries in Romania and Hungary as well as in various private collections. The photographs housed by the National Museum of Transylvanian History come from old donations made by Countess Ottília Wass and Count Géza Kuun to the Transylvanian Museum Association at the beginning of the 20th century. According to the descriptions on the back of the photographs, they captured especially members of aristocratic families in Cluj.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Gaal, György, *Kolozsvár a századok sodrában. Várostörténeti kronológia*, Cluj-Napoca, Ed. Kriterion, 2016.
- Izsák, Mária, *Film, fotó, emlékezet*, în „Apertúra”, nr. X, ianuarie 2013, la <http://mafot.hu/apertura-film-foto-emlekezet.html>.
- Miklósi-Sikes, Csaba, *Fényképészek és műtermek Erdélyben, 1839–1916. Tanulmány és okmánytár*, Székelyudvarhely/Odorheiu Secuiesc, Haáz Rezső Alapítvány, 2001.
- Mitu, Melinda, *Locuitori ai Clujului în fotografii realizate de Ferenc Veress (sfârșitul secolului al XIX-lea)*, în „Acta Musei Napocensis”, 39-40. II/Istorie, 2002-2003, p. 431-436.
- Újvári, Dorottya, *Élet a fotográfia bűvkörében: A fényképezés (h)őskora Kolozsváron - a Dunky fivérek*, în „Szabadság”, XXVII, nr. 79, Cluj-Napoca, 8 aprilie 2015, p. 6-7.
- Sas, Péter, *Ónodi Veress Ferenc fényképész-műterme Kolozsvárt*, Cluj-Napoca, Ed. Művelődés, 2014.

Contesele Bethlen Ilona și Vilma,
costumate ca Antigona și Ismene (MNIT)

Boér Margit, în ipostază de înger (MNIT)

Baroana Bánffy Elsa, în ipostază de
înger păzitor, 1898 (MNIT)

Baroana Bánffy Alice (MNIT)

Szatmáry Ilona (MNIT)

Contesa Bethlen Vilma (MNIT)

KOLOZSVÁR *Dunky fivérek* főlérlő szám

Contesa Béldy Emma (MNIT)

KOLOZSVÁR *Dunky fivérek* főlérlő szám

Baroana Szentkereszty Emma (MNIT)

Ugron Róza, în ipostază de
prințesă din Cipru (MNIT)

Pálffy Jozefin, în ipostază de
femeie cercheză (MNIT)

Baronul Bánffy Zoltán (copil),
cântând din fluier (MNIT)

Baronul Bánffy Zoltán,
în ipostază de Cupidon (MNIT)

Doamna Gyarmathy Zsigmond (MNIT)

Contele Kuun Géza (MNIT)

DR. CSERNI ADALBERT (1842-1916), SPIRIT ENCICLOPEDIC ȘI EUROPEAN

Ionela Simona MIRCEA
Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

Cserni Adalbert s-a născut la data de 12 august 1842, în Sibiu, fiind fiul lui Cserni János, fost furier, care se ocupase cu aprovizionarea și gestionarea proviziilor în cadrul Regimentului I românesc de graniță de la Orlat, și al lui Metzger Karolina.

Rămas de mic orfan, imediat după moartea tatălui (1842) l-a avut tutore pe Biró Albert, contabil pe domeniile statului și naș al său de botez. Ulterior, ajunge la orfelinatul *Theresianum* din Sibiu, sub protecția episcopului Haynald Ludovic, botanist de renume în acea vreme și, în același timp, un susținător fervent al cercetării științifice în toate domeniile. Urmează școala, finalizând cursuri elementare și primele trei clase de liceu, apoi, după eșecul încercării de a se înrola în armată, frecventează timp de doi ani un curs pedagogic la Școala Normală Germană din localitate. În decembrie 1861, la recomandarea lui Ludvig János, directorul orfelinatului *Theresianum*, și cu sprijinul episcopului Haynald Ludovic, este numit învățător la Gimnaziul Pedagogic din Alba Iulia, la clasa cu predare în limba germană. La solicitarea susținătorilor săi, și-a asumat sarcina de a învăța cât mai bine limba maghiară, pe care nu o vorbea fluent¹.

La 21 martie 1864 se căsătorește cu Kerekes Amália. În 1864 i se naște primul copil, Béla Jr., doi ani mai târziu apare cel de-al doilea fiu, Jenő, în 1866 vine pe lume în familia Cserni și o fată, Ilona, iar în 1873 se naște Jozefa, ultimul său copil. În iulie 1876 îi moare soția. În 1877, cu încuviințarea episcopului catolic de Alba Iulia, se recăsătorește cu Lux Theresia².

Preocupat să-și desăvârșească pregătirea, Cserni urmează cursuri în particular și reușește în 1870, la 28 de ani, să-și susțină examenul de capacitate. În urma acestui examen, prin grija episcopului Fogarasy Mihály (1800-1882), la 14 octombrie 1871 este numit profesor

¹ Kárpiss János, *Cserni Béla dr. 1842-1916*, în „Az erdélyi rom. kath. Státus gyulafehérvári fögimnáziumának értesítője az 1915-1916. Tanévről”, Gyulafehérvár [Alba Iulia], 1916, p. 8-20.

² Csaba Szabó, *Béla Cserni and the beginnings of urban archaeology in Alba Iulia*, Cluj Napoca, 2016, p. 182-183.

suplitor la Gimnaziul Romano-Catolic din oraș, la Catedra de științe naturale și matematici, cu obligația de a-și completa studiile necesare pentru a-și putea susține examenul de profesor deplin și a se titulariza pe post. Reușește să se ridice la așteptările protectorilor săi promovând la Cluj, la 14 iulie 1875, examenul de profesor cu diplomă.

În 1876, după ce își încheie studiile universitare cu specializarea principală în botanică și cea secundară în științele naturii și matematică, se titularizează și se dedică catedrei și muncii didactice fără a uita, însă, activitatea de cercetare practică, de teren. Pune bazele unei organizații a tinerilor excursioniști (1884) cu intenția de a le oferi elevilor săi, și nu numai, posibilitatea cunoașterii împrejurimilor orașului, a evoluției din punct de vedere geologic și climatologic a acestora, precum și de a realiza sub îndrumarea lui ierbare și insectare, atât de utile în înțelegerea mediului înconjurător, mai târziu folosite ca material didactic și muzeistic. În aprilie 1882 devine doctor în științe naturale.

Cu intenția de a face cunoscute tuturor celor interesați flora și fauna din zona Albei, scrie și publică studii în urma cercetărilor pe care le întreprinde în acest sens. Concomitent, este atras și de astronomie și geologie. Manifestă, de asemenea, interes pentru literatură, fotografie, desen. Autodidact prin excelență, devine istoric, arheolog, epigrafist, numismat, heraldist. Se afirmă ca un spirit deschis, dornic să cunoască și să înțeleagă cât mai deplin lumea din jur, inițiind strânse relații de colaborare și chiar prietenii cu personalități științifice ale timpului, printr-o corespondență asiduă împărtășindu-le pasiunile sale, rezultatele muncii de cercetare, cerându-le informații de specialitate, sugestii, sfaturi. În timp, se face cunoscut ca specialist în domeniul științelor naturii și, îndeosebi, al arheologiei și istoriei vechi³.

Cercetând zona Albei ajunge la concluzia că în jurul orașului Alba Iulia, la sfârșitul secolului al XIX-lea, se poate vorbi de un ecosistem local deosebit, enumerațiile de plante și animale, pe baza studiilor de teren și a unei literaturi de specialitate pe care și-o procura și pe care o pune la dispoziția celor interesați, fiind argumente solide în afirmațiile pe care le susține. Pentru a fi la curent cu toate noutățile din domeniu, dornic de informație actualizată și documentată științific, Cserni corespundea cu iluștrii botaniști și specialiști din domeniul zoologiei, achiziționându-și atlase recunoscute ca excelente instrumente de lucru care să-l ajute în munca de cercetare. Un rezultat al preocupărilor și cercetărilor sale ca botanist este

³ Gabriela Mircea, Doina Dreghiciu, *Ierbarul lui Adalbert Cserni și flora din împrejurimile Alba Iuliei (1864-1909)*, Alba Iulia, 2010, p. 1 și urm.

valorosul ierbar creat de-a lungul vieții, care a ajuns să cuprindă 1.119 plante⁴, și insectarele care au intrat, ulterior, în patrimoniul muzeului nou creat în oraș și al cărui prim custode a fost.

În studiul florei din împrejurimile Alba Iuliei s-a bazat pe cercetările antecesorilor, precum și ale contemporanilor săi. Amintim aici câteva cărți care au reprezentat instrumente de lucru pentru botanistul Cserni, păstrate în biblioteca muzeului albaiulian: *Enumeratio stirpium Magno Transilvaniae Principatus praeprimis indigenarum*, în trei volume, publicată la Viena, în 1816, de Johann Christian G. Baumgarten (1765-1843); *Lehrbuch der Botanik*, de Gottlieb Wilhelm Bischoff (1797-1854), lucrare în patru volume apărute între 1833-1840 (primul volum editat în 1833 la Stuttgart, al doilea, partea I, în 1836, iar partea a doua în 1939, iar volumele III și IV în 1840); *Flora Transsylvaniae excursoria*, editată la Sibiu, în 1866, de Michael Fuss (1814-1883); *Erdély edényes florájának helyesbitett foglalat / Ennumeratio florum transsilvanicae vesculosae critica / Flora Transilvaniei corectată și adăugită*, scrisă de Simonkai Lajos (1851-1910) și tipărită la Budapesta, în 1886; *Pflanzenleben*, scrisă de Anton Kerner von Marilann (1831-1898) și tipărită la Leipzig, în 1888; *Herbarium normale transsylvanicum*, lucrare cu destinație didactică scrisă de Daniel Rekkert, Robert Znagerl și Várodi Carol. Amintim, de asemenea, corespondența pe care a avut-o cu preotul evanghelic și botanistul local Iosif Barth (1833-1915), cu profesorul Johannes Schur (1799-1878), cu Csató Ioan, consilier regesc și vicecomite al comitatului Alba de Jos, cu botanistul aiudean dr. Pávai Vajna Elek (1820-1874), cu Haynald Ludovic, episcop al Transilvaniei între 1835-1865, cu farmacistul sibian Friedrich Kaiser, cu Horvát Carol, consilier episcopal etc.

Mai târziu, după ce optează pentru arheologie, își extinde aria de corespondență apelând și cerând informații și de la iluștrii arheologi ai timpului⁵. În colecția muzeului albaiulian există o parte a corespondenței lui Cserni cu specialiști în antichitățile greco-romane, din care aflăm că a ținut legătura cu Theodor Mommsen, Alfred von Domaszewski, Otto Hirschfeld, Wilhelm Schulze, Hanz Hildebrandt, Paul Reinecke, J. Jung, Finály Gabor, Finály Henrik, Kuun Géza, M. Groller, R. Muensterberg, H. Schmidt, J. B. Keune, H. Sanders, A. Schober, Franz Valéry Cumont, Walter Barthel, József Hampel, Friedrich Drexel, dar și cu căpitanul George Popovici, pasionat arheolog, ori cu profesorul Grigore Tocilescu cu care a avut o colaborare de durată, în demersul lor arheologic pe șantierul de la Alba Iulia fiind antrenați studenții

⁴ *Idem*, p. 16.

⁵ Csaba Szabó, *op. cit.*, p. 79-82.

Seminarului de arheologie al Universității din București⁶. Fire cercetătoare, dornică de a afla cât mai multe, Cserni, atras de arheologie, înconjurat de antichitățile vechiului Apulum, conștient de măreția de odinioară a acestui vechi oraș, încearcă să găsească soluții să le conserve, să le studieze și să le promoveze nu doar științific, ci și turistic. Ca o profesiune de credință, în 1887, ascultându-și vocea interioară, își proclamă crezul științific subliniind că: „am văzut că plantele rămân aceleași și animalele nu pier în jurul Alba Iuliei căci se îngrijește maica natură de propagarea lor; în schimb antichitățile din Apulum, odată scoase la lumina zile se prăpădesc irevocabil și pentru totdeauna. Salvarea lor este o datorie științifică mai imperioasă și mai grabnică, pentru aceea m-am format arheolog”⁷.

După ce decenii la rândul, practic, asistase și apoi urmărise descoperirile făcute de cele mai multe ori întâmplător în vechiul Apulum, după ce ani de zile văzuse cum multe dintre obiectele arheologice descoperite fuseseră distruse ori vândute, trainicele cărămizi romane, desfăcute din zidurile anticului castru roman fiind refolosite la pardoseli ori la construirea de cuptoare de pâine iar monezile vândute în străinătate ori topite de argintarii locali, Cserni hotărăște să se implice în acțiuni de prelevare și salvare a acestor dovezi ale vechimii și importanței cetății. Un stimulent pentru el l-a reprezentat, fără îndoială, și întemeierea *Societății de istorie, arheologie și științe naturale* din județul Alba, numărându-se printre fondatori, societate care în anul 1887 îi încredințează sarcina deloc ușoară a înființării unui muzeu al orașului după ce, inițial, fusese inițiatorul uneia dintre cele cinci secții ale *Societății* – Secția de științele naturii.

Deplin conștient că odată scoase la lumină, în urma săpăturilor, artefactele romane se pot pierde „irevocabil și pentru totdeauna”, de pe poziția de custode al muzeului albaiulian privește salvarea acestora ca pe o datorie publică și științifică imperioasă și de netăgăduit. Primul pas în împlinirea acestei datorii îl reprezenta în mod evident, în optica lui, conștientizarea de către toți a valorii pentru urbe a artefactelor descoperite, pe de o parte, și luarea unor măsuri urgente, de către autorități pentru conservarea și păstrarea lor, pe de alta. Se dedică cu pasiune muncii de arheolog și în 1899 finalizează un curs de arheologie, convins de necesitatea efortului, din partea oricărui specialist, de a se pregăti permanent și sistematic, de a fi la curent cu noutățile din domeniu.

⁶ Vasile Moga, *Cărturarii Albei*, Alba Iulia, 1997, p. 13.

⁷ Alexandru Borza, „Patria”, XVII, nr. 243, 1936, p. 245 apud Vasile Moga, *op. cit.*, p. 11.

Se specializează în organizarea de muzee și biblioteci, lui datorându-i-se și prima bibliotecă a muzeului albaiulian. Confrații, recunoscându-i capacitățile, puterea de muncă, perseverența și, mai ales, apreciindu-i rezultatele, îl invită să ia parte la inventarierea și organizarea muzeelor din Zómbor, Nyiregyháza, Aranyvárót și Nagyvárad (Oradea)⁸.

Devine treptat un arheolog recunoscut și apreciat în mediul științific și academic, fiind considerat un promotor al arheologiei urbane din Transilvania. Săpăturile sistematice pe care le face în mai multe puncte ale orașului Alba Iulia, cercetarea în detaliu a artefactelor pe care le descoperă, catalogarea acestora, planurile, desenele și fotografiile de săpătură, studiile pe care le publică ulterior cercetării, corespondența pe care o are cu arheologi din țară și străinătate, vizitele documentare la Budapesta ori Praga, la Berlin, Mainz, Nürnberg, Leipzig, Dresda, în Italia, la Ancona, Loreto, Assisi, Roma, Pompei, Florența, Bologna, Milano, Verona, Veneția, Fiume, Trieste, fiecare în parte și toate laolaltă îl oglindesc pe arheologul entuziat, pasionat, riguros, disciplinat, cunoscător, dar și pe omul datoriei asumate și împlinite, fanatic iubitor al științei arheologiei și promovării rezultatelor studiului aplicat în medii diverse. Clișeele lui pe sticlă, cu imagini deosebite, păstrate în arhiva documentară a muzeului, arată și un talentat fotograf, un cercetător pentru care pasiunea pentru trecut devenise un mod de viață.

În timpul lui Cserni, *Muzeul de antichități și științe naturale* din Alba Iulia, cu un patrimoniu constituit, la început, din donațiile unor colecționari particulari⁹ (622 de artefacte, 1.000 de monede, 1.000 de volume), la care, din martie 1903, în urma unui contract cu *Biblioteca Batthyaneum* s-a adăugat depozitul de artefacte de aici, a funcționat inițial în curtea grădiniței de lângă biserica ortodoxă din cartierul Lipoveni, apoi într-o clădire din cartierul Maieri (azi, Școala Generală *Avram Iancu*). În următorii ani, colecțiile muzeale s-au îmbogățit continuu. Astfel, în 1916 muzeul avea 5.865 de piese preistorice, 6.544 de piese de epocă romană, 3.700 de monede, 1.069 de obiecte de artă, 30 piese de etnografie, 60.126 de piese de științe naturale¹⁰.

⁸ Gabriela Mircea, Doina Dreghiciu, *op. cit.*, p. 9.

⁹ Unul dintre primii donatori pentru crearea patrimoniului muzeului și, poate, cel mai important a fost avocatul Sigismund Reiner, pasionat colecționar albaiulian de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Acestuia i s-au alăturat cu donații și ceilalți membri ai *Societății de istorie, arheologie și științe naturale* din județul Alba. Ulterior, în fasciculele revistei societății fondatoare a muzeului și apoi, după anii 1939-1942, în paginile revistei *Apulum*, au fost publicate și liste de donatori.

¹⁰ *Muzeul Național al Unirii la 85 de ani de la Marea Unire*, Alba Iulia, 2003, p. 5.

Punctele de interes ale arheologului Cserni au fost: castrul Legiunii XIII Gemina, cele două orașe cunoscute sub toponimul *Apulum*, complexul de edificii de la Partoș, complexul de *thermae* romane (pentru care a realizat și prima machetă), numeroasele inscripții scoase în urma săpăturilor și publicate de el în voluminoasa lucrare *Corpus Inscriptionum Latinarum*, la care participaseră arheologi de anvergură¹¹.

Bun fotograf, a lăsat o colecție impresionantă de clișee pe sticlă cu imagini valoroase ale săpăturilor pe care le-a făcut, ale artefactelor descoperite (monumente sculpturale figurative, inscripții locale, piese romane), fotografii de familie și fotografii-portret ale unor concetățeni ori cunoștințe întâmplătoare, ale primelor colecții și ale primelor săli și depozite ale muzeului albaiulian, precum și imagini ale clădirilor vechi din oraș. Fotografiile lui, realizate pe parcursul a peste trei decenii de activitate, care, poate, nu au totdeauna o extraordinară calitate, aspect explicabil și prin faptul că suntem totuși într-o perioadă de început a fotografiei, sunt însă fotografii-document, ofertante vizual, pe de o parte, pentru cercetarea arheologică actuală și pentru „reinterpretarea întregitoare”¹² a tot ceea ce s-a descoperit cu ceea ce se descoperă încă la Alba Iulia și, pe de alta, pentru înțelegerea epocii, a mediului de viață de atunci, a trecutului orașului prin prisma evenimentelor petrecute în urbe, precum și prin prisma monumentelor sale. Ele demonstrează deschiderea lui Cserni față de tot ce era nou, fotografia devenind pentru el, destul de repede, mai mult decât un simplu hobby, într-o perioadă în care erau destul de puțini fotografi în Ardeal¹³. Clișeele și o parte din fotografiile lui Cserni¹⁴, precum și cele 38 de caiete ale sale, de șantier, cu schițe și desene, inclusiv hărți, sunt păstrate în arhiva documentară a Muzeului Național al Unirii din Alba Iulia, reprezentând dovada incontestabilă a spiritului vizionar al omului Cserni, conștient de importanța trecutului unei comunități în profilarea și asumarea unei identități prezente și viitoare a acesteia.

¹¹ Vasile Moga, *op. cit.*, p 7 și urm.

¹² Gabriela Mircea, Doina Dreghiciu, *op. cit.*, p. 14.

¹³ Ne referim la centre urbane mai mari, precum Oradea, Cluj, Sibiu, Brașov, Arad, Timișoara, cu legături mult mai strânse cu civilizația europeană occidentală.

¹⁴ În 1916, în urma unui protocol, Cserni a donat muzeului 620 de fotografii. În 2014 a fost inițiat, în cadrul unui program de colaborare încheiat între Universitatea 1 Decembrie 1918 din Alba Iulia și muzeul albaiulian, un proiect de prezentare digitizată a operei lui Cserni de către Călin Șuteu, care a reușit să realizeze, până la finele anului 2015, un catalog cu 780 de imagini pentru perioada 1880-1916. Personal, îi mulțumesc domnului Călin Șuteu pentru amabilitatea de a-mi pune la dispoziție imaginile atât de necesare pentru a putea participa la acest proiect editorial.

Întreaga sa activitate a desfășurat-o pe o bază științifică, organizată și planificată, cu scopuri clare, concrete, vizate și obținute prin metode clasice dar și adaptate la conjunctural, totul în slujba comunității, a dezvoltării, modernizării și promovării cetății prin tot ce avea aceasta autentic, mai bun, mai frumos. A scris mult, inclusiv narațiuni, nuvele, „disertațiuni istorice”¹⁵, a ținut numeroase prelegeri publice pe teme de arheologie, s-a bucurat de un auditoriu loial, consecvent, a colaborat la redactarea unor lucrări de specialitate de anvergură, alături de specialiști de prestigiu.

Pe lângă activitatea de la catedră și cea de custode a muzeului, Cserni a fost și arhivar al comunității germane din Alba Iulia, președinte al *Societății imobiliare*, secretar suplinitor al monetăriei din Alba Iulia, expert comercial, notar-expert la Judecătoria din Alba Iulia, membru al consiliului, ulterior al colegiului orășenesc și al comitatului, reprezentant în comitat al *Inspectoratului de stat al muzeelor și bibliotecilor*, profesor la *Școala de arte și meserii*¹⁶, coredactor al revistei albaiuliene *Közművelődés* (publicație oficială a *Societății literare romano-catolice ardelenene*), colaborator la o serie de ziare din Brașov, Sibiu, Sighișoara, Arad (publicând texte în limbile maghiară și germană), redactor al săptămânalului albaiulian *Karlbürger Zeitung. Organ für Volkswirtschaft, Social-und Kultur-Interessen* (noiembrie 1878-septembrie 1881)¹⁷.

În studiul arheologiei a inițiat puțini discipoli dar a reușit să insuflă autorităților locale dragoste pentru relicvele trecutului și, de aici, conștientizarea importanței lor și responsabilitate pentru păstrarea acestora în condiții cât mai bune. În amintirile lui Alexandru Borza, celebrul botanist de mai târziu și întemeietorul Grădinii Botanice din Cluj-Napoca, e ușor de observat admirația acestuia pentru Cserni, care i-a deschis porțile spre o lume a celor aleși, aceea a cunoașterii și înțelegerii tainelor trecutului și ale naturii, antrenându-l în munca de aranjare a muzeului, unde a luat contact prima dată cu problemele de arheologie, observând depozitele de cărămizi romane cu ștampilă, precum și lapidariul bogat în basoreliefuri cu inscripții și mozaicuri romane, dar și frumusețea împrejurimilor Albei. În acest sanctuar științific, străjuit la intrare de flori, și-a petrecut Cserni ultimii ani de viață, după pensionarea sa ca profesor în

¹⁵ Zlamál Ágost, *Emlékbeszéd Dr. Cserni Béláról*, în „Az alsófehérmegyei történelmi, régészeti, és természettudományi egyesület tizennyolcadik évkönyve. II. Füzet”, Gyulafehérvár [Alba Iulia], 1917.

¹⁶ Kárpiss János, *op. cit.*, p. 14.

¹⁷ Zlamál Ágost, *op. cit.*, p. 7-8.

anul 1903¹⁸, după o activitate de 10 ani ca învățător și 33 de profesor¹⁹. Încă din timpul vieții, eforturile și meritele i-au fost recunoscute de cei din jur, de comunitatea pe care o slujea, în mod deosebit de comunitatea elevilor și profesorilor albaiulieni care l-au sărbătorit, în 1901, la împlinirea a 30 de ani de activitate profesorală.

A trecut la cele veșnice în ziua de 16 aprilie 1916, după suferințele bolii și ale vârstei, suferințe ce i-au fost amplificate de necazurile pe care izbucnirea *Marelui Război* le-a adus tuturor, lăsând în urmă roadele muncii sale laborioase, o operă științifică de valoare²⁰, un muzeu bogat și bine organizat, o bibliotecă cu lucrări valoroase, dar și exemplul unei vieți trăite în slujba comunității, a științei, culturii, un model de voință și muncă neîntreruptă, o carieră începută ca modest învățător și finalizată ca cercetător consacrat.

Interesante sunt documentele (articole în presă, necroloage, discursuri funebre publicate) care oglindesc receptarea personalității lui Cserni, la moartea lui, de către confrăți, de către cei care l-au cunoscut ori care i-au fost prieteni. Kárpiss János, căruia îi datorăm o schiță biografică a lui Cserni, publicată în 1916 în paginile *Anuarului Liceului Romano-Catolic* din Alba Iulia, sub forma unui necrolog, sublinia că: „S-a încheiat o viață exemplară, o viață dedicată cercetării științifice și educării tinerei generații”²¹. Iar Zlamál Ágost, la moartea lui Cserni, în discursul său funebru redactat la 18 aprilie 1916 și publicat zece zile mai târziu în revista albaiuliană *Közművelődés*, aducea un omagiu „truditorilor culturali” cărora le-a aparținut și dr. Cserni Béla, aruncând o privire asupra carierei acestuia, un „tablou ideal, sublim” al omului care nu s-a speriat de obstacole, care a știut să dea sens vieții lui cu „voința lui de fier și sânguința lui”, fiind un admirabil exemplu pentru cei din jur, al omului „care învață, face experiențe, lucrează – cum spune poetul latin – zi și noapte și tot mai departe este dus de puterea ambiției sale nobile; nu cunoaște imposibilul: convins că labor omnia vincit, munca învinge orice!”, al omului care a reușit să „ridice vâlul de pe fenomenele și misterele admirabile ale Marelui Univers, care întrec orice închipuire

¹⁸ I-a fost stabilită o pensie de 3.640 de coroane. A mai predat un an deoarece nu i-a fost găsit rapid un înlocuitor.

¹⁹ Alexandru Borza, *Cronica Muzeului Regional. Dr. Adalbert Cserni (schiță biografică)*, în „Apulum. Buletinul Muzeului Regional Alba Iulia”, I, 1939-1942, Alba Iulia, 1942, p. 351-354.

²⁰ Kárpiss János, *Cronica muzeului. Opera literară și științifică a lui Adalbert Cserni*, în „Apulum. Buletinul Muzeului Regional Alba Iulia”, I, 1939-1942, Alba Iulia, 1942, p. 355-358.

²¹ Kárpiss János, *op. cit.*, p. 8.

și te uimesc”, al dascălului de vocație care educă și învață precum și al „savantului scriitor care dobândește recunoaștere și prestigiu, nu numai sieși, ci și gimnaziului și orașului său”²².

Coriolan Petranu, în 1922, în lucrarea *Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, în prezentarea biografică pe care i-a făcut-o lui Cserni a subliniat că produsul cel mai important al muncii sale de arheolog a fost, fără îndoială, muzeul orașului, pe care l-a realizat adunând aici vestigii ale anticului Apulum pe care, prin studiile sale, l-a făcut cunoscut și lumii savante europene. În 1928, într-o monografie a orașului Alba Iulia, autorul acesteia, Virgil Cucuiu îl menționează pe Cserni ca fondator al arheologiei urbane.

În 1942, în paginile revistei *Apulum*, Alexandru Borza a republicat prima biografie în limba română dedicată lui Cserni. Dacă în perioada imediat următoare instaurării regimului comunist, Cserni Adalbert a intrat într-un con de umbră, după evenimentele din 1989 a început să fie readus în atenția publică prin prelegeri, articole și studii ce i-au fost dedicate, prezentate și publicate de cercetători albaiulieni, și nu numai²³, precum și prin organizarea de expoziții în spațiile expoziționale ale muzeului albaiulian²⁴, încercându-se o reparație adusă acestei personalități, din perioada *Belle Époque*, prin prezentarea omului și specialistului prin prisma muncii de o viață, cu ajutorul colecțiilor muzeale și al documentelor de arhivă.

Studiate, toate acestea vin și aduc în fața cercetătorului de acum noi fațete ale celui care a fost Cserni Adalbert, permițând conturarea în tușe mult mai clare a personalității acestuia, ajutând la înțelegerea mai deplină a profilul omului și profesionistului de altădată, animat de un crez, capabil de eforturi și jertfă pentru o cauză nobilă, aceea a cercetării, descoperirii, cunoașterii și împărtășirii celor descoperite, un slujitor al celor din jur, un slujitor al cetății.

²² Zlamál Ágost, *op. cit.*, p. 1-2.

²³ Valer Moga, Eva Mârza, Vasile Moga, Radu Ota, Radu Ciobanu, George Bounegru, Viorica Bolindeț, Doina Dregheciu, Carmen Stănea, Gabriela Mircea, Călin Șuteu, Csaba Szabó etc.

²⁴ Expozițiile organizate în 2003 (*Ierbarul lui Adalbert Cserni*), 2007 (*Descoperă arheologia urbană!*), 2010 (*Ierbarul lui Adalbert Cserni și flora din împrejurimile Alba Iuliei. 1864-1909*) sunt doar câteva dintre activitățile culturale organizate de muzeul albaiulian în scopul omagierii lui Cserni Adalbert, spirit enciclopedic și european.

DR. ADALBERT CSERNI (1842-1916), ESPRIT ENCYCLOPÉDIQUE ET EUROPÉEN

Résumé

Dr. Adalbert Cserni, autodidacte, esprit ouvert, encyclopédique, désireux de connaître et de comprendre le monde aussi étroitement que possible, était un enseignant, professeur, gardien de musée, intéressé par la littérature, la photographie, le dessin, devenu historien, archéologue, épigraphiste, numismate, héraldiste. Il a initié et entretenu des relations de collaboration étroites et même des amis avec des personnalités scientifiques de son époque, à la fois dans le pays et à l'étranger. Il est devenu spécialiste dans le domaine des sciences naturelles et en particulier de l'archéologie et de l'histoire anciennes.

Le photographe a laissé une impressionnante collection de clichés sur les fouilles précieuses d'image de verre qu'ils ont fait, des objets découverts (monuments sculptures figuratives, inscriptions romans pièces locales), les premières images des collections et les premières images des pièces et entrepôts du musée Alba Iulia et images de vieux bâtiments de la ville. Sont des photos - documents qui offrent visuelle d'une part pour le courant de la recherche archéologique et tout ce qui réinterprétation l'achèvement a été trouvé avec ce qui se trouve encore à Alba Iulia et de l'autre, de comprendre l'âge, l'environnement vie depuis lors, à travers la ville passé ses monuments. Clichés et quelques-unes de ses photos Cserni et les 38 livres de son site, des croquis et des dessins, des cartes dont sont conservés dans les archives du Musée National de l'Union à Alba Iulia. Dans le patrimoine, le Musée National de l'Union à Alba Iulia tient une partie de la littérature qui a été écrit par la vie.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Borza, Alexandru, *Cronica Muzeului Regional. Dr. Adalbert Cserni (schită biografică)*, în „Apulum. Buletinul Muzeului Regional Alba Iulia”, I, 1939-1942, Alba Iulia, 1942, p. 351-354.
- Csaba, Szabó, *Béla Cserni and the beginnings of urban archaeology in Alba Iulia*, Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2016.
- Kárpiss János, *Cronica muzeului. Opera literară și științifică a lui Adalbert Cserni*, în „Apulum. Buletinul Muzeului Regional Alba Iulia”, I, 1939-1942, Alba Iulia, 1942, p. 355-358.
- Kárpiss, János, *Cserni Béla dr. 1842-1916 în „Az erdély róm. kath. Státus gyulafehérvári főgimnáziumának értesítője az 1915-1916. Tanévről”*, Gyulafehérvár [Alba Iulia], 1916.
- Mircea, Gabriela Dreghiciu, Doina, *Ierbarul lui Adalbert Cserni și flora din împrejurimile Alba Iuliei (1864-1909)*, Alba Iulia, Ed. Altip, 2010.
- Moga, Vasile, *Cărturarii Albei*, Alba Iulia, 1997.
- Muzeul Național al Unirii la 85 de ani de la Marea Unire*, Alba Iulia, 2003.
- Zlamál, Ágost, *Emlékbeszéd Dr. Cserni Béláról*, în „Az alsófehérmegyei történelmi, régészeti, és természettudományi egyesület tizennyolcadik évkönyve. II. Füzet”, Gyulafehérvár [Alba Iulia], 1917.

Dr. Cserni Adalbert (1842-1916), profesor de științele naturii,
arheolog, istoric, fotograf (MNUAI)

Cserni Adalbert cu doi dintre copiii săi
(MNUAI)

Fotograful Cserni, alături de familie, la lucru
(MNUAI)

Alba Iulia, Catedrala Romano-Catolică (MNUAI)

Alba Iulia, Biblioteca Batthyaneum.
Fotografie realizată în 1912, în timpul
lucrărilor de restaurare (MNUAI)

Alba Iulia, Biserica iezuiților (MNUAI)

Alba Iulia. Spitalul Militar. Fotografie realizată în 1900 (MNUAI)

Alba Iulia. Fațada din spate a Palatului Principilor,
sediul garnizoanei armatei austro-ungare (MNUAI)

Sală din vechiul muzeu al oraşului Alba Iulia (MNUAI)

Sală din vechiul muzeu al oraşului Alba Iulia (MNUAI)

Alba Iulia, Clădirea Babilon - astăzi sediul Muzeului Național al Unirii (MNUAI)

Schimb de gardă în fața clădirii Babilon.
Fotografie realizată la sfârșitul secolului al XIX-lea (MNUAI)

Schimb de gardă în interiorul garnizoanei.
Fotografie realizată la sfârșitul secolului al XIX-lea (MNUAI)

Săpături arheologice în Alba Iulia (în plan central: Cserni Adalbert).
Fotografie realizată în 1903 (MNUAI).

HUSZTHY MÁTYÁS (1876-1955), INIȚIATORUL PRIMEI ȘCOLI DE FOTOGRAFIE ÎN BAIJA MARE

Dr. Marius CÂMPEANU

Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș

În ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, cu privire la fotografii care au realizat imagini cu Centrul vechi al Băii Mari și fotografiile tip-portret cu personalitățile vremii sau cu membrii unor familii înstărite din oraș și din localitățile învecinate, putem vorbi de două categorii distincte. Prima categorie este aceea a fotografiilor itineranți care, după cum se arată în articolele publicitare din ziarul *Nagybánya és vidéke*, închiriau pentru două-trei săptămâni încăperi spațioase și luminoase în locuințe private, amplasate cât mai central cu putință, cu scopul de a fi la dispoziția „onorabilei” clientele locale. Din această categorie fac parte Matskó Károly, fotograf cu activitate cunoscută la Sighet (între anii 1880 și 1896) și Oradea (între anii 1885 și 1886)¹, și Várady Gyula, fotograf care deținea ateliere fotografice la Debrecin și Budapesta².

* Studiul de față se bazează pe numeroase informații preluate din periodicele de limbă maghiară *Nagybánya és vidéke* și *Nagybánya*, apărute la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Pe această cale, adresez mulțumiri domnului Balogh Adalbert și colegului Mora Gabor-Imre pentru identificarea și traducerea articolelor referitoare la fotografii baimăreni.

¹ La 26 august 1893, pentru o perioadă de 14 zile, Matskó Károly și-a deschis atelier fotografic în *Casa Rózáné* de pe strada *Szatmári* (astăzi Str. Gheorghe Șincai). „*Nagybánya és vidéke*”, nr. 35, Baia Mare, 27 august 1893, p. 4. Idem, nr. 36, 3 septembrie 1893, p. 4. În luna septembrie a anului următor, tot pentru un interval de două săptămâni, și-a amenajat un alt atelier fotografic, de data aceasta în locuința lui Jakabovics Géza, aflată pe strada *Kispénzverő* (astăzi Str. Șteampului). Idem, nr. 35, Baia Mare, 2 septembrie 1894, p. 4. Despre fotograful Matskó Károly vezi: Miklósi-Sikes Csaba, *Fényképészek és műtermek Erdélyben 1839-1916. Tanulmány és okmánytár*, Székelyudvarhely / Odorheiu Secuiesc, 2001, p. 165.

² În august 1895, Várady Gyula a fost „oaspetele orașului nostru” pentru câteva săptămâni. Acesta a realizat fotografii după clișee pe sticlă în atelierul deschis în *Casa Kemény* din Piața Kossuth (denumirea de la sfârșitul secolului al XIX-lea a Centrului vechi, astăzi Piața Libertății). „*Nagybánya és vidéke*”, nr. 33, Baia Mare, 18 august 1895, p. 2.

A doua categorie este formată din fotografii veniți din diferite orașe ale fostului Imperiu Austro-Ungar care, din cauza concurenței, a potențialului financiar ridicat pe care-l putea oferi clientela locală sau din alte motive, la un moment dat s-au stabilit, fie temporar, fie pentru tot restul vieții lor în Baia Mare, deschizându-și ateliere fotografice aici. Din această categorie fac parte: Lacher Károly, Katinsky László, Nits Pál, Kovács N., Kováts Elek, Ürmösi Sandor, Zeffer Lukács, Gerzon Adolf și Huszthy Mátyás³, o parte dintre aceștia practicând profesia de fotograf și în primele decenii ale secolului al XX-lea⁴. În această serie, îl includem și pe Belgradér Soma care a deslușit secretele tehnicii fotografice de la renumiții fotografi Strelizky și Koller din Budapesta și care, în vara anului 1892, a preluat atelierul fotografului băimărean Ürmösi Sandor⁵.

Dintre toți cei amintiți, facem o scurtă paranteză cu privire la fotograficul Kováts Elek. Potrivit surselor bibliografice consultate până la această dată, reiese faptul că a activat la Baia Mare, începând din anul 1885 și până după anul 1933⁶. S-a născut la data de 8 ianuarie 1864, la Budapesta. A fost căsătorit cu Spiller Irma-Maria, fosta soție a fotografului Ürmösi Sandor (cununia religioasă a avut loc în 29 iulie 1895). A decedat la 31 decembrie 1945, la Baia Mare, la vârsta de 81 de ani⁷. În paralel, a fost pasionat de pictură fiind, între anii 1902 și 1908, membru al Școlii de pictură băimărene. Atelierul în care Kováts Elek a îmbinat cele două preocupări artistice (pictura și fotografia) se afla pe *Vár-utca* (astăzi Str. 1 Mai), la numărul 37⁸.

³ Identitatea unora a fost stabilită pe baza fotografiilor păstrate în patrimoniul științific al Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș (Lacher Károly, Gerzon Adolf) sau a articolelor publicate în periodicul amintit (Zeffer Lukács). Alți fotografi, cu precizarea perioadei de activitate în Baia Mare, apar în Miklósi-Sikes Csaba, *op. cit.*, p. 236.

⁴ În anul 1933, la Baia Mare activau trei fotografi: Gerzon Adolf, Huszthy Mátyás și Kováts Elek. Atelierul lui Gerzon A. era situat pe Str. Dr. Vasile Lucaciu (*Felsőbányai-utca*), a lui Huszthy M. pe Calea Traian (*Hid-utca*, numărul 15, astăzi Str. Podul Viilor) și a lui Kovács E. pe Str. Pinteza Viteazul (*Vár-utca*, numărul 37, astăzi Str. 1 Mai). Krizsán P. Pál (red.), *Oglinda orașului Baia Mare - Nagybánya Tükre*, Baia Mare/Nagybánya, 1933, p. 100.

⁵ „Nagybánya és vidéke”, nr. 29, Baia Mare, 17 iulie 1892, p. 3.

⁶ Anul 1855 a fost stabilit pe baza unei notițe aflate pe spatele unei fotografii, iar 1933 reprezintă anul ultimei referințe bibliografice – Krizsán P. Pál (red.), *op. cit.*, p. 100. Cu certitudine, activitatea fotografului a continuat și după 1933.

⁷ Informațiile au fost preluate din Registrul de stare civilă (decedați), păstrat în arhiva Parohiei Romano-Catolice *Sfânta Treime* Baia Mare.

⁸ Miklósi-Sikes Csaba, *op. cit.*, p. 152.

*

În studiul științific de față, prezentăm activitatea lui Huszthy Mátyás (1876-1955), unul dintre cei mai importanți fotografi ai orașului Baia Mare. S-a născut la data de 20 februarie 1876, la Békéscsba (Ungaria), fiind ultimul din cei patru copii ai lui Huszthy József și Veronika. Familia Huszthy a avut șase copii (două fete și patru băieți), primii doi născuți provenind dintr-o căsătorie anterioară a lui József. Au îmbrățișat cariera de fotografi profesioniști: Zoltán (născut la 26 ianuarie 1867), care a avut ateliere fotografice la Cluj (1896) și Carei (1896-1906), și Mátyás, cu ateliere la Hajdúszoboszló (1900) și Baia Mare (1900-cca. 1940)⁹.

Despre Huszthy Mátyás nu avem date referitoare la pregătirea școlară, perioada de ucenicie și fotografia de la care a învățat tehnica fotografică. Primele informații sunt din preajma lui 1900, când a deținut un atelier fotografic în orașul Hajdúszoboszló. Anul 1900 este considerat și punct de reper pentru stabilirea fotografului la Baia Mare. În această privință, credem că un posibil îndemn a venit din partea fratelui său, Zoltan, care cu puțin timp înainte s-a stabilit la Carei, important centru urban al comitatului Satu Mare, în cadrul căruia Baia Mare avea rol de plasă administrativă.

Numele fotografului figurează în *Registrul-jurnal cu încasarea taxelor pentru brevetele eliberate* între 1905 și 1924. Potrivit sursei arhivistice menționate, la data de 21 mai 1906, Huszthy Mátyás a achitat 10 coroane, pentru a-i fi eliberat brevetul de fotograf profesionist¹⁰. Anul 1906 a avut o semnificație aparte și în viața personală, la data de 16 decembrie născându-se Malvina, singurul copil al fotografului cu soția sa, Malvina (născută Vörös).

Potrivit unui articol din ziarul *Nagybánya*, apărut în ziua de 14 martie 1907, reiese faptul că atelierul fotografului Huszthy Mátyás de pe *Hid-utca* (Str. Podul Viilor), numărul 7, urmează să se deschidă în perioada 15 martie–2 aprilie 1907¹¹. Articolul menționa faptul că fotografiile realizate de Huszthy se ridicau la un standard artistic ridicat, fapt recunoscut și în cadrul unei expoziții de profil, desfășurate la Budapesta. Fotografiile vor fi executate în „*pavilionul de sticlă, construit doar în scopul fotografierii*”, dotat cu tehnologie de ultimă oră. În privința serviciilor puse la dispoziția clienților, în atelier se puteau realiza fotografii la o calitate ireproșabilă, indiferent de condițiile meteo de afară (ploaie, soare, înnourări), reproduceri mărite și copii după fotografii mai vechi. Aprecierile din presa locală fac trimitere la premiul câștigat de

⁹ *Ibidem*, p. 137-138.

¹⁰ Serviciul Județean Maramureș al Arhivelor Naționale, *Fond Primăria Baia Mare – Registre*, reg. 1156, f. 3.

¹¹ „*Nagybánya*”, nr. 11, Baia Mare, 14 martie 1907, p. 7.

Huszthy Mátyás la *Salonul Fotografic* de la Budapesta, unde a participat cu o fotografie ce-l înfățișa pe Alexandru Achim, învățător în Băsești¹². Într-un alt anunț, publicat în data de 19 martie 1919 și reluat în mai multe numere din luna aprilie a aceluiași an, s-a arătat că în atelierul lui Huszthy se puteau face fotografii tip-portret cu o singură persoană sau cu mai multe persoane (fotografii de grup), de diferite dimensiuni. Acestea puteau fi executate în sepia, dar puteau fi și colorate, într-o nuanță roșiatică¹³.

După cum s-a arătat, atelierul fotografic și, în același timp, locuința familiei Huszthy se afla pe actuala stradă Podul Viilor (numărul 7 în 1907; numărul 15 în 1933), în apropiere de Poarta Podului, vizavi de biserica reformată. Clădirea, care se păstrează și în zilele noastre, are parter și etaj. În prima jumătate a secolului al XX-lea, fațada de la etaj era construită numai din sticlă. La parter era un salon spațios, de primire a clienților, și o încăpere mai mică, folosită pe post de dormitor. Clienții erau atrași în atelier de fotografiile expuse în vitrina de la parterul clădirii. La etaj se afla atelierul fotografic propriu-zis. Cu timpul, încăperea de la etaj a devenit spațiul de inițiere și de formare a tinerilor care intenționau să devină fotografi, Huszthy având competența profesională și răbdarea necesară de a-i introduce în secretele fotografiei. Încă din primii ani de activitate, cu scopul de a atrage cât mai mulți clienți și pentru a-și promova „creațiile”, fotograful a apelat la presa locală, pentru a-i fi publicate diferite anunțuri și reclame publicitare. De asemenea, a găsit și o metodă inedită în epocă, amenajându-și o vitrină cu fotografii în Centrul vechi al orașului¹⁴.

Printre colaboratorii și ucenicii fotografului s-au numărat Széczen Zoltán¹⁵ și Suba Zoltán¹⁶. Anterior sosirii la Baia Mare, Széczen Zoltan a activat la Budapesta, unde a fost angajat în mai multe studiouri fotografice. În vara anului 1920, acesta s-a căsătorit cu Vali

¹² Fotografia în cauză se păstrează în Colecția Specială (Sala *Gheorghe Sion*) a Bibliotecii Centrale Universitare *Lucian Blaga* din Cluj-Napoca. Miklósi-Sikes Csaba, *op. cit.*, p. 137.

¹³ „Nagybánya és vidéke”, nr. 12, Baia Mare, 19 martie 1914, p. 8.

¹⁴ *Idem*, nr. 38, Baia Mare, 20 septembrie 1908, p. 3.

¹⁵ Széczen Zoltan s-a născut la Satu Mare, în anul 1894. După studiile primare și gimnaziale finalizate în orașul natal, a plecat la Budapesta, unde s-a specializat în desen și tehnică fotografică. La sfârșitul anului 1920, a deschis un atelier fotografic în Satu Mare, în Piața Brătianu (astăzi Piața Libertății), la numărul 5. După anul 1939 a revenit la Baia Mare.

¹⁶ Despre viața și activitatea fotografului băimărean Suba Zoltán (1911-2009) vezi Marius Câmpeanu, *Despre fotograful băimărean Suba Zoltán și moștenirea pe care a lăsat-o posterității*, în Marius Câmpeanu (coord.), Ionela Simona Mircea, Melinda Mitu, Elena Pleniceanu, Constantin Băjenaru „Mari fotografi din Transilvania. Secolele XIX-XX”, Baia Mare, p. 94-122.

Vörös, una dintre surorile lui Malvina (soția lui Huszthy). După căsătorie, Szeczen a locuit la Huszthy, cei doi propunându-și să lucreze împreună, să mărească atelierul fotografic și să deschidă filiale la Satu Mare și Carei. Nu cunoaștem motivele care au dus la desfacerea înțelegerii dintre cei doi, cert este faptul că la sfârșitul anului 1920, la Satu Mare, Széczen Zoltan și-a deschis propriul atelier fotografic.

În atelierul fotografic de pe strada Podul Viilor, Suba Zoltán a pășit pentru întâia oară în anul 1925. Potrivit înțelegerii făcute de tatăl său cu Huszthy, după trei ani de ucenicie în al patrulea an a trebuit să lucreze ca și calfă, munca prestată în ultimul an reprezentând costul uceniciei. De la mentorul său, Suba a dobândit numeroase cunoștințe în domeniul fotografiei, îndeosebi noțiuni privitoare la realizarea portretelor și la retușare, ca etapă finală în realizarea fotografiilor¹⁷. Despre perioada petrecută în atelierul lui Huszthy, în însemnările sale autobiografice, Suba Zoltán a menționat următoarele: „Cei trei ani de ucenicie au fost prețioși pentru mine nu doar din punct de vedere profesional, ci și din perspectiva inițierii culturale. În atelier – în timpul liber – trebuia să citim cu voce tare reviste și opere literare. Citeam cu regularitate săptămânalul local *Nagybánya és vidéke*, revista *Brassói Lapok* și revista clujeană *Ellenzék*. Dintre romanele citite în acea perioadă îmi aduc aminte de romanul lui Cervantes, *Don Quijote* – volum împrumutat de la Cercul Cetățenesc de Lectură, precum și de romanele lui Jókai Mór. Dar nu lipseau dintre lecturi, bineînțeles, nici cele de specialitate”¹⁸. De la același autor, desprindem faptul că în atelier veneau frecvent artiști din Școala de pictură băimăreană, dintre care sunt amintiți: Aba-Novák Vilmos, Thorma János, Nagy Oszkár, Jándi Dávid, Krizsán János și Csikós Antónia; aceștia venind atât pentru a face fotografii după lucrările lor, cât și din amiciție sau pentru a schimba câteva vorbe cu Huszthy. Nagy Oszkár venea des în atelier, vizita acestuia terminându-se cu interminabile partide de șah, jucate cu fotograful Huszthy Mátyás¹⁹.

După perioada de ucenicie (1925-1928) și cea în care a avut statut de calfă (1928-1929), Suba Zoltán a primit o carte de muncă, o adeverință și un atestat, documente care îi oferea dreptul de a deveni membru al breslei meseriașilor, dar și de a se angaja într-un atelier fotografic. Din toate acestea putem trage concluzia că anii de instruire și de pregătire în tehnica fotografică, efectuați de către ucenici, erau recunoscuți de autorități și de reprezentanții

¹⁷ Marius Câmpeanu, *Despre fotograful băimărean Suba Zoltán și moștenirea pe care a lăsat-o posterității*, p. 95.

¹⁸ Suba Zoltán, *Autobiografie*, în „Suba Zoltán. Nagybányai fényképtár”, Nagybánya/Baia Mare, 2016, p. 7.

¹⁹ *Ibidem*, p. 8.

breslelor meșteșugărești (în sensul că putem vorbi de o școală de tehnică fotografică), iar calitățile profesionale și pedagogice ale lui Huszthy erau apreciate la vremea respectivă. Pe baza pregătirii efectuate, Suba Zoltán a avut posibilitatea să se angajeze la Târgu Mureș, între anii 1929 și 1930, în atelierul lui Horváth Victor – *fotograf al Curții Regale* –, dar și de a coordona, în anul 1931, atelierul lui Aladics Zoltán din Miercurea Ciuc. Itinerariile celor doi fotografi (Huszthy și Suba) s-au mai intersectat în 1930 când Suba Zoltán, revenind din Târgu Mureș la Baia Mare, s-a angajat timp de un an în atelierul mentorului său.

Întorcându-ne la articolele publicate în presă și la cărțile tipărite în perioada respectivă, amintim un anunț publicitar din 1932, în care s-a subliniat faptul că fotografiile realizate de Huszthy sunt cele mai frumoase cadouri²⁰, și o notiță privitoare la fotograf, în *Oglindea orașului Baia Mare - Nagybánya Tükre*, lucrare apărută în 1933, sub îngrijirea redactorului Kriszán P. Paul²¹.

Credem că atelierul lui Huszthy a funcționat până în jurul anului 1940, când problemele de sănătate a fotografului, concurența și greutățile financiare cu care s-a confruntat populația orașului cauzate, în general, de începutul celui de-Al Doilea Război Mondial au dus la acest deznodământ. După instaurarea regimului comunist în România, fotograful a avut de suferit din cauza procesului de naționalizare a întreprinderilor private, de care nu a scăpat nici atelierul său, dar și datorită faptului că fiica sa, Malvina, s-a căsătorit cu Ioan Comăneanu, magistrat de carieră în perioada interbelică, descendent dintr-o veche familie liberală din județul Argeș, aflată în relații de amiciție cu familia Brătianu.

Huszthy Mátyás a încetat din viață la 12 martie 1955, la 79 de ani, fiind înmormântat două zile mai târziu în Cimitirul romano-catolic din Baia Mare (astăzi Cimitirul Horea I).

În patrimoniul științific al Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș se păstrează șase fotografii realizate de Huszthy Mátyás. În două apare Malvina, fiica fotografului, prima redându-o la vârstă fragedă (aproximativ șase-șapte ani), iar cea de-a doua în jurul vârstei de 13 ani (potrivit notiței aflate în partea de jos: „1919 okt[ombrie] 14”). De asemenea, în colecția instituției muzeale băimărene se află o colecție de clișee pe sticlă. Am mai găsit fotografii realizate de Huszthy în colecția Muzeului Național Maghiar (*Magyar Nemzeti Múzeum*) din Budapesta și în câteva colecții particulare. O fotografie din colecția muzeului budapestan îl înfățișează pe Berenczei Kovats Geza, om politic local (originar din Berința,

²⁰ „*Nagybánya és vidéke*”, nr. 39, Baia Mare, 25 septembrie 1932, p. 1.

²¹ Kriszán P. Pál (red.), *op. cit.*, p. 100.

comuna Copalnic-Mănăştur), implicat în viața culturală și socială a Băii Mari, la începutul secolului al XX-lea. Exceptând o singură fotografie realizată pe hârtie, toate celelalte sunt lipite pe carton, format carte poștală, de diferite dimensiuni.

În partea de jos a cartoanelor, pe care se lipeau fotografiile, există două tipuri de inscripții: „*Huszthy Mátyás. Műtermei Nagybánya és Hajdúszoboszló*” (traducere: Huszthy Mátyás. Atelierele din Baia Mare și Hajdúszoboszló) și „*Huszthy Mátyás műterméből*” (traducere: din atelierul lui Huszthy Mátyás). Prima formă face să te gândești că există posibilitatea ca după stabilirea fotografului la Baia Mare, acesta să fi administrat în continuare (prin intermediul unui partener sau colaborator) atelierul de la Hajdúszoboszló. Pe spatele cartoanelor au fost utilizate două mărci de autor: o marcă în care apar fațada clădirii în care a funcționat atelierul din Baia Mare și interiorul studioului foto de la etaj, iar cea de-a doua în care sunt redați doi grifoni imperiali ce susțin un scut cu coroană (cu inițialele „HM” - în mijlocul scutului). Această reprezentare, potrivit discuției purtate cu istoricul Szekeres Attila István (președintele Asociației de Heraldică și Vexilologie din Transilvania) scoate în evidență faptul că fotograful baimărean era recunoscut la nivel de imperiu, iar inițialele sale în scut subliniază faptul că familia Huszthy nu avea propria stemă nobiliară. Sub mărcile de proprietate folosite se află un text prin intermediul căruia fotograful transmitea clienților faptul că a fost premiat la *Salonul Fotografic* de la Budapesta, că realizează reproduceri după fotografii mai vechi, la calitate deosebită, și că după fotografiere, la cerere, clișeele pe sticlă se pot păstra.

Huszthy Mátyás a fost un admirabil portretist. A realizat fotografii tuturor celor ce vroiau să-și immortalizeze cele mai frumoase momente din viață sau intenționau să transmită celor dragi o amintire. A fotografiat copii și adulți, în diferite ipostaze ale vieții, cum ar fi: prima împărțășanie, marcarea unei aniversări din vârsta fragedă a copilăriei sau din activitatea școlară (a realizat primele fotografii cu elevii Liceului *Gheorghe Șincai* – primul liceu românesc din Baia Mare, înființat în 1919), plecarea în *cătănie*, momentul căsătoriei etc. Atelierul acestuia, pe lângă aparatura foto de ultimă generație, mai avea piese de mobilier sculptat și diferite elemente de recuzită, toate acestea având rolul de a da fotografiilor un plus de rafinament artistic și eleganță scenografică.

Aducerea în prim-plan a rolului deținut de Huszthy Mátyás în cadrul societății baimărene din prima jumătate a secolului al XX-lea, din perspectiva mea, personală, reprezintă un gest postum și reparator. Există cel puțin două argumente pentru care numele fotografului Huszthy nu trebuie să lipsească din nicio lucrare privitoare la istoria culturală și vizuală a orașului nostru. Pe de-o parte, fotograful și-a asumat menirea de a lăsa mărturie vizuale cu oamenii care au însuflețit Baia Mare și localitățile din împrejurimi, iar pe de altă parte și-a asumat vocația de a forma o nouă generație de fotografi. În consecință, demersul nostru de a-l reliefa și include, prin intermediul unui proiect expozițional și editorial, deopotrivă, în categoria celor mai importanți fotografi din Transilvania din secolele XIX-XX, este un fapt firesc.

MÁTYÁS HUSZTHY (1876-1955), INITIATOR OF THE FIRST PHOTOGRAPHY SCHOOL IN BAIÁ MARE

Abstract

Mátyás Huszthy was born on 20 February 1876 in Békéscsba (Hungary), the last of the four children of József and Veronika Huszthy. Of the Huszthy offspring, two embraced the profession of photographers: Zoltán (born 26 January 1867), who will open photography workshops in Cluj (1896) and Carei (1896-1906), and Mátyás, with workshops in Hajdúszoboszló (1900) and Baia Mare (1900 – about 1940).

There is to this day no information regarding Mátyás Huszthy's school studies and apprenticeship, nor about the photographer from whom he learned the secrets of photography. The first information dates from 1900, when Huszthy had a photography workshop in Hajdúszoboszló. The same year is also a landmark for the photographer as he settles in Baia Mare.

There, the photographic workshop – at the same time, the Huszthy family's home – was located on Podul Viilor Street („Hid-utca”), near the Bridge Gate, opposite the reformed church. The building, which is still preserved today, has two floors. In the first half of the twentieth century, the upstairs façade was made of glass only. On the ground floor there was a spacious living room used to entertain the guests and a smaller room used as a bedroom. The photo studio was upstairs; over the years, the studio became a space for training those who wanted to become photographers, Huszthy having the professional competence to initiate them in the mysteries of the trade. Zoltán Szechen and Zoltán Suba were among the disciples and collaborators of Mátyás Huszthy.

Huszthy's workshop ran until around 1940, when it closed due to the photographer's health problems, competition, and the financial hardship of the townspeople, which were brought about by World War II. Huszthy died on 12 March 1955, at the age of 79, and was buried in the Roman-Catholic cemetery in Baia Mare.

Mátyás Huszthy was an admirable portraitist, taking photographs of all those who wanted to immortalize their most beautiful moments or intended to pass on a keepsake to their loved ones. He photographed both children and adults at different times of their lives, such as the first communion, an anniversary from early childhood or a school activity (he took, for instance, pictures of the students of Gheorghe Șincai High School – the first Romanian high school in Baia Mare, established in 1919), a departure for the army, a marriage, etc.

Bringing to the foreground the activity of Mátyás Huszthy and including him in the category of the most important photographers in Transylvania in the 19th and 20th centuries are natural reparative gestures to he who had the vocation to leave, on small pieces of cardboard, an immense visual testimony about the people who animated the town of Baia Mare, and the villages around, for nearly four decades.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Câmpeanu, Marius, *Despre fotograful băimărean Suba Zoltán și moștenirea pe care a lăsat-o posterității*, în Marius Câmpeanu (coord.), Ionela Simona Mircea, Melinda Mitu, Elena Pleniceanu, Constantin Băjenaru „Mari fotografi din Transilvania. Secolele XIX-XX”, Baia Mare, Ed. Eurotip, 2018, p. 94-122.
- Krizsán P. Pál (red.), *Oglinda orașului Baia Mare - Nagybánya Tükre*, Baia Mare/Nagybánya, Ed. Minerva, 1933.
- Miklósi-Sikes Csaba, *Fényképészek és műtermek Erdélyben 1839-1916. Tanulmány és okmánytár, Székelyudvarhely/Odorheiul Secuiesc*, Haáz Rezső Alapítvány, 2001.
- „Nagybánya”, nr. 11, Baia Mare, 14 martie 1907.
- „Nagybánya és vidéke”, nr. 29, Baia Mare, 17 iulie 1892.
- „Nagybánya és vidéke”, nr. 35, Baia Mare, 27 august 1893.
- „Nagybánya és vidéke”, nr. 35, Baia Mare, 2 septembrie 1894.
- Suba Zoltán, *Önéletrajz/Autobiografie*, în „Suba Zoltán. Nagybányai fényképtár” [Baia Mare - album foto], Nagybánya [Baia Mare], Ed. Cromatica Press, 2016, p. 7-11.

Huszthy Mátyás (1876-1955)
(Colecția Suba Zoltán)

Huszthy Malvina, fiica fotografului
(MJIAMM)

Huszthy Malvina. Fotografie realizată în 1919
(MJIAMM)

Participanți la primul congres al fotografiilor din România (Cluj, 8 noiembrie 1922).
În fotografie apare Huszthy Mátyás (al patrulea din rândul al doilea; de jos în sus) (MJIAMM)

1929.

Grup de bărbați lângă monumentul Petőfi de pe Valea Usturoiului.
În fotografie apare Huszthy Mátyás (al optulea din rândul de sus).
Fotografie realizată în 1929 (Colecția Suba Zoltán)

Huszthy Mátyás și ucenicii săi, în atelierul de pe Strada Podul Viilor.
Fotografie realizată în 1929. (Colecția Suba Zoltán)

Portrete de copii. Prelucrări digitale după clișee pe sticlă (MJIAMM)

Portret de fetiță îmbrăcată în costum popular.
Prelucrare digitală după un clișeu pe sticlă
(MJIAMM)

Victor Greblea,
fiul preotului Aurel Greblea din Făurești
(Colecția pr. Alexandru Câmpeanu)

Elevi ai Liceului Gheorghe Șincai din Baia Mare. Prelucrări digitale după clișee pe sticlă
(MJIAMM)

Tineri îmbrăcați în costume orășenești
(Colecția pr. Alexandru Câmpeanu)

Tineri îmbrăcați în costume populare.
Prelucrare digitală după un clișeu pe sticlă (MJIAMM)

Portret de cununie.
Fotografie realizată în 1935
(Colecția Suba Zoltán)

Portret de cununie.
Prelucrare digitală după un clișeu pe sticlă
(MJIAMM)

Portret de cununie.
Prelucrare digitală după un clișeu pe sticlă
(MJIAMM)

Mamă și copii.
Prelucrare digitală după un clișeu pe sticlă
(MJIAMM)

Portrete de cuplu. Prelucrări digitale după clișee pe sticlă (MJIAMM)

PATRIMONIUL FOTO-DOCUMENTAR TRANSMIS POSTERITĂȚII DE ARTIȘTII FOTOGRAFI IULIU POP ȘI IONIȚĂ G. ANDRON

**Dr. Daniela BĂLU
Diana KINCES
Muzeul Județean Satu Mare**

Muzeul Județean Satu Mare deține două colecții impresionante de fotografii cu valoare patrimonială, realizate de Iuliu Pop și Ioniță G. Andron începând cu deceniul trei al secolului XX, imagini ce alcătuiesc o autentică istorie vizuală a Transilvaniei și nord-vestului românesc.

Colecțiile însumează peste 140.000 de fotografii, clișee, diapozitive și negative realizate de cei doi artiști-fotografi în zeci de ani de muncă asiduă, depusă cu multă pasiune și dragoste închinată valorilor identitare românești, lăsând în urma lor, ca moștenire, o fabuloasă zestre documentar artistică, adevărate mărturii ale identității locale și regionale¹.

Fotografi înzestrați, cu un ascuțit simț de observație, cei doi au surprins, prin intermediul imaginilor captate de lentila aparatului fotografic, atât elementele culturale dispărute ale satului arhaic transilvănean, diferite aspecte ale vieții cotidiene, dar mai ales transformările prin care trecea familia și satul tradițional în cea de-a doua jumătate a secolului trecut, regăsind prin fotografiile lor, ca într-o ladă cu amintiri, imagini cu peisaje, locuri, case tradiționale, biserici, monumente istorice, oameni, chipuri brăzdate de ani, bucurie sau tristețe, obiceiuri, sărbători, port popular, un habitat tradițional ancestral încărcat de memoria faptelor și a trăirilor oamenilor din trecut².

Patrimoniul fotografic național a fost îmbogățit de cei doi artiști, întreaga lor creație lăsând peste veacuri mărturiile originalității și continuității poporului român.

¹ Daniela Bălu, *Centenarul în ipostaze identitare*, Satu Mare, 2018, p. 9-10.

² Diana Kinces, *Universul copilăriei în creația artiștilor fotografi Iuliu Pop și Ioniță G. Andron*, Satu Mare, 2019, p. 15.

Fotograf dedicat, autentic intelectual de formație umanistă, autodidact cu lecturi bogate și variate, stăpân pe mijloace de expresie de bună calitate, Iuliu Pop (1915–1996) s-a născut în 6 iulie 1915 la Negrești Oaș, fiind unul dintre cei cinci copii ai preotului greco-catolic Andrei Pop și ai învățătoarei Irina Pop. Și-a început studiile la Șișești, acolo unde tatăl său a slujit ca și capelan împreună cu Vasile Lucaciu, iar primele trei clase gimnaziale le-a urmat la Liceul *Dragoș Vodă* din Sighet, unde erau profesori bunicii lui materni. După moartea fulgerătoare a tatălui său, petrecută în noiembrie 1926, familia lui s-a mutat la Negrești Oaș împreună cu bunicii de la Sighet, iar Duda (așa cum i se spunea în familie) a fost înscris la Liceul *Mihai Eminescu* din Satu Mare (1927–1931), numărându-se printre cei mai destoinici elevi. Aici, la liceul din Satu Mare, i-a cunoscut pe Iosif Schneider, profesor de științele naturii și fotograf, dar și pe Ioniță G. Andron, de la cei doi dobândind dragostea și pasiunea pentru fotografii și fotografiat.

Iuliu Pop a urmat Facultatea de Drept la Cluj în perioada 1931-1937, remarcându-se apoi ca un jurist ce vreme de mai bine de patru decenii a militat pentru dreptatea celor mulți. A fost avocat la Negrești Oaș, Satu Mare și Seini, iar din anul 1950 a fost inspector și apoi jurist la Institutul de Proiectări din Baia Mare. În cadrul acestei instituții, s-a făcut remarcat mai degrabă ca artist fotograf, lăsând în urma sa o muncă impresionantă de o valoare documentară, istorică și artistică deosebită³.

Pasiunea sa față de fotografie și-a găsit desăvârșirea cu precădere în reliefația spiritualității satului românesc, privit și înțeles de artist ca un epicentru al vieții, în toate modalitățile sale de exprimare. Fotografiile artistului surprind viața socială și spirituală, fapte sau gesturi cotidiene, raportul dintre generații, țărani în diferite ipostaze, chipuri brăzdate de ani, bucurie sau tristețe, sărbători, port popular și multe alte imagini transformate de-a lungul vremii în veritabile mărturii istorice și etno-antropologice⁴.

Este de netăgăduit faptul că Iuliu Pop a fost (și rămâne prin creația sa de excepție) unul din cei mai mari fotografi ce a immortalizat identitatea Țării Oașului și în mod deosebit pe cea a Maramureșului, căruia i-a dedicat și 21 de lucrări monografice însoțite de imagini document.

³ Viorel Câmpean, Claudiu Porumbăcean, *Artistul fotograf Iuliu Andrei Pop la centenarul nașterii*, în Daniela Bălu, Claudiu Porumbăcean (coord.), „Centenar Iuliu Andrei Pop”, Satu Mare, 2015, p. 21–52.

⁴ Daniela Bălu, *Lumea credinței. Spiritualitate românească. Dialog identitar*, Satu Mare, 2008, p. 7.

De-a lungul vieții a colaborat cu mai multe publicații de presă sau reviste culturale, a ilustrat cu fotografiile sale diferite albume, cataloage de artă sau turistice. A fost membru al *Asociației Artiștilor Fotografi din România*, membru în conducerea filialei Transilvania din Cluj a AAFR și membru al *Federației Internaționale a Artiștilor Fotografi*. Începând cu anul 1969, lucrările sale au luat parte la peste 40 de expoziții naționale și internaționale: Germania (1977), Canada și China (1978), Ceylon și Cehoslovacia (1979), India (1980), Austria (1981), Olanda (1982). Expoziții personale de artă fotografică ale lui Iuliu Pop au fost organizate în Baia Mare (1971, 1980), Satu Mare (1975), Sighetu Marmației (1980), București (1975), Budapesta (1976), New York, Pittsburg (SUA, 1976), Washington, Seattle, Detroit, Los Angeles, Minneapolis (1981), Roma, Sulmona (Italia, 1979), Vancouver (1981), Ivano-Frankivsk (Ucraina, 1989), Grenoble (Franța, 1990), Níregyháza (1990) și Kindberg (Austria, 1991).

O mare parte din fotografiile realizate de artist, însumând peste 40.000 de clișee și diapozitive se află în patrimoniul Muzeului Județean Satu Mare, constituind *Colecția Iuliu Pop*, o adevărată comoară documentar-artistică completată informativ de documentele personale ale familiei Pop, precum și de câteva piese de ceramică tradițională specifică nord-vestului României. Această colecție, unică prin informația vizuală pe care o oferă, prin memoria unei realități multivalente surprinsă fotografic, păstrată în multe cazuri doar ca imagine și dispărută în realitate, oglindește un larg areal geografic, ce are în compunere teritoriile județelor Satu Mare, Maramureș, Sălaj, Bistrița, Cluj dar și alte regiuni ale României⁵.

Fotografiile aflate în patrimoniul Muzeului Județean Satu Mare au fost valorificate și promovate muzeistic prin organizarea mai multor expoziții itinerate în țară și străinătate: *Lumea credinței. Spiritualitate românească. Dialog identitar* (Veneția și Praga, 2008 – expoziții organizate de Daniela Bălu, prin programul *Anul european al dialogului intercultural*)⁶, *Centenar Iuliu Andrei Pop* (Satu Mare, 2015), *Centenarul în ipostaze identitare* (Viena și Gyula, 2018), *Universul copilăriei în creația artiștilor fotografi Iuliu Pop și Ioniță G. Andron* (Satu Mare, 2019; organizator Diana Kinces), *Mari artiști fotografi din Transilvania. Secolele IX-XX* (Baia Mare, 2019)⁷.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Daniela Bălu, *Satu Mare, Iuliu Pop și orașul dogilor (cum a ajuns Satu Mare la "Casa Romena", palatul inaugurat de Nicolae Iorga la Veneția)*, în „Centenar Iuliu Andrei Pop”, p.125-137.

⁷ Expoziții organizate de Daniela Bălu și Diana Kinces.

Ioniță G. Andron (1917–1989) s-a născut în data de 20 aprilie 1917 în satul Racșa, ca fiu al preotului greco-catolic Ioan Andron și al învățătoarei Ghizela Andron. În perioada 1923–1927 a urmat cursurile școlii elementare din satul său natal, Racșa, iar apoi Liceul *Mihai Eminescu* din Satu Mare (1927–1934). A frecventat cursurile Facultății de Drept din Cluj și Cernăuți (1935–1940), dar și ale Facultății de Teologie Greco-Catolică din Cluj (1941–1944)⁸. Vreme de câteva luni a fost profesor suplinitor la Liceul *Mihai Eminescu* din Satu Mare, apoi avocat la Seini, ocupând și diverse posturi administrative și tehnice. Din anul 1956 a fost avocat la Negrești Oaș, în anul 1968 fiind transferat la Satu Mare. Ca avocat, a fost un apreciat și veșnic apărător al oșenilor, iar timpul său liber și l-a dedicat marilor sale pasiuni: fotografia, drumețiile și vânătoarea.

Iubirea pentru fotografie și-a cultivat-o de foarte tânăr, în anul 1925 l-a întâlnit pe profesorul Iosif Schneider care făcea fotografii etnografice prin Oaș, iar în anul 1934 a primit în dar de la tatăl său primul lui aparat de fotografiat, un *Voigtländer Bessa* pe film lat.

La doar 25 de ani, cu sprijinul episcopului greco-catolic de Oradea, și-a publicat prima lucrare cu caracter etnografic intitulată *Privești dintr-un colț de țară* (Oradea, 1942), care conținea 27 de fotografii. A urmat apoi *Chemarea munților* (Oradea, 1943) și abia în anul 1968 a apărut la Cluj albumul *Țara Oașului*, cu 130 de fotografii. În anul 1971 a organizat la Sala Dalles din București o expoziție de fotografie și artă populară din Țara Oașului ce s-a bucurat de un succes enorm. Datorită fotografiilor publicate de reputații istorici Constantin C. Giurescu și Dinu Giurescu în *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și până astăzi* (1971) și de Constantin C. Giurescu, în *Formarea poporului român* (1973), Ioniță G. Andron a intrat și a rămas în cărțile de istorie ale României⁹.

Personalități importante ale culturii românești (Petru Comărnescu, Liviu Ciulei, Dan Hăulică, Constantin C. Giurescu, Paul Miron, G. Istrate, Gabriel Ștrempel etc.), Richard Davis, ambasadorul SUA la București, diferiți profesori universitari din Germania, Franța, SUA și din alte țări i-au trecut pragul admirându-i fotografiile. A colaborat cu toți cercetătorii care au ajuns în zona Oașului, oferindu-le imagini pentru a-și ilustra cărțile și materialele documentare (Ioan Velcea, T. Bănățeanu, Gh. Focșa, C.C. Giurescu, G. Călinescu etc.). Întreaga

⁸ Ioniță Andron, www.memoria.ro, *Ioniță G. Andron*; vezi pe larg Remus Vârnav, *In memoriam Ioniță G. Andron*, Negrești Oaș, 2012.

⁹ Constantin C. Giurescu, Dinu Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și până astăzi*, București, 1971, p. 160-161; Constantin C. Giurescu, *Formarea poporului român*, București, 1973, p.128-129.

viață și-a dedicat-o Țării Oașului, lăsând în urma sa un patrimoniu inegalabil din punct de vedere istoric și etnografic.

Profundul atașament pentru satul natal și pentru Țara Oașului și conștientizarea faptului că acești țărani perpetuează un mod de viață cu rădăcini multiseculare, dar și pasiunea pentru fotografie, au fost motivațiile care l-au făcut pe Ioniță G. Andron să documenteze pe pelicula fotografică realitățile vieții oșenilor. Cea mai mare parte din fabuloasa sa zestre – cca. 100.000 de fotografii, clișee, diapozitive, documente de familie, corespondență, manuscrisele cărților dedicate Oașului și nord-vestului românesc (*Racșa. Vatră de neam românesc*, publicată postum în 1996; *Racșa, locuri și oameni*, publicată în 2001; *Fotografii comentate*, 2017 dar și: *Vânătoarea odinioară în Țara Oașului*, *Țara Oașului și munții ei*, *Țara Oașului – Universul fotografiilor mele*, *Drumeții în Masivul Rodnei*, *Monumente istorice din nord – vestul Transilvaniei* etc.) – a fost achiziționată de Muzeul Județean Satu Mare, în anul 2015. Dacă volumul muncii lui Ioniță G. Andron impresionează, nu mai puțin semnificativă a fost și munca sa de repertoriare și clasificare minuțioasă a întregii colecții, o catalogare întocmită metodic, la nivel de specialist¹⁰.

Ca un admirator veșnic al Țării Oașului, fotografiile lui I.G. Andron sunt file de cronică, scrise cu lumina scăpărată de cristalul aparatului fotografic, reprezentând în același timp intenția de a immortaliza câte ceva din umanitatea ținutului, de a pătrunde în intimitatea morală, estetică și în filozofia grupului, ochiul său fiind înclinat spre artă, spre semnificație, pictând fragmente de proză lirică, sublime portrete ce invită la îndelungă cercetare și descifrare a destinului unui neam încăpățânat să smulgă vieții dure dreptul de a fi. Și a făcut-o extrem de bine, transpunând pe pelicula fotografică „*omul acelor locuri, cu ce are el mai definitoriu, în primul rând, omul cu vârstele, actele și faptele sale, munca, obiceiurile, bucuriile, necazurile, speranțele și dorințele de mai bine, și mai ales omul ca păstrător al unor tradiții, cu care fiecare oșan se mândrește, conștient că tocmai această tradiție certifică existența sa multimilenară*”¹¹.

Cei doi artiști-fotografi au încercat să transmită și să arate întregii lumi frumusețea și bogăția spirituală a locurilor unde au crescut și s-au format, reușind să păstreze pentru generațiile viitoare adevărate dovezi ale incontestabilei noastre existențe. Amândoi au fost avocați de profesie, cu un trecut asemănător și o strânsă prietenie care-i lega prin pasiunea

¹⁰ Daniela Bălu, *Centenarul în ipostaze identitare*, p. 27.

¹¹ Ștefan Haiduc, *Ioniță G. Andron. Schiță biografică*, articole, interviuri, evocări, fotografii, Satu Mare, 2017, p. 179.

comună pentru fotografie, în special, dar și pentru cercetarea istoriei și etnografiei românești. Amândoi au fost cu adevărat pasionați de tot ceea ce însemna Țara Oașului și Maramureșul, fiind conștienți de moștenirea și originalitatea celor două vetre identitare ce păstrau valori autentice într-o lume afectată de schimbările specifice celei de-a doua jumătăți a secolului al XX-lea¹².

Iuliu Pop și Ioniță G. Andron – „*patriarhii fotografiei artistice ai Țării Oașului*” – au avut „*un destin îngemănat și au trăit o prietenie exemplară. Amândoi au lăsat o operă monumentală despre acest ținut nordic, al Oașului și Maramureșului, mărturisind despre oameni și locuri, despre o lume dispărută [...]. Amândoi au iubit Țara Oașului cum puțini au făcut-o [...]. Amândoi au ales ca tematică universul rural tradițional ... relevând un crâmpiei de țară autentică și profundă, unică și fascinantă. O lume peste care a trecut necruțător tăvălugul timpului care nu iartă, o lume care rămâne doar în rama unei fotografii, ca unică dovadă materială*”¹³.

¹² Diana Kinces, *Universul copilăriei în creația artiștilor fotografi Iuliu Pop și Ioniță G. Andron*, p. 16.

¹³ Ștefan Haiduc, *op. cit.*, p. 16.

THE PHOTO-DOCUMENTARY PATRIMONY TRANSMITTED TO POSTERITY BY PHOTOGRAPHIC ARTISTS IULIU POP AND IONIȚĂ G. ANDRON

Abstract

The Satu Mare County Museum holds two important photography collections, which belonged to the notable artists Iuliu Pop and Ioniță G. Andron. This patrimony makes up one of the richest collections of photography in the country. Counting over 140,000 slides, negatives, and black-and-white or colour photographs, this treasure is the result of decades of hard work, passionately and lovingly devoted to Romanian characteristic values, leaving behind a fabulous artistic and documentary dowry, a true testimony to the local and regional identity.

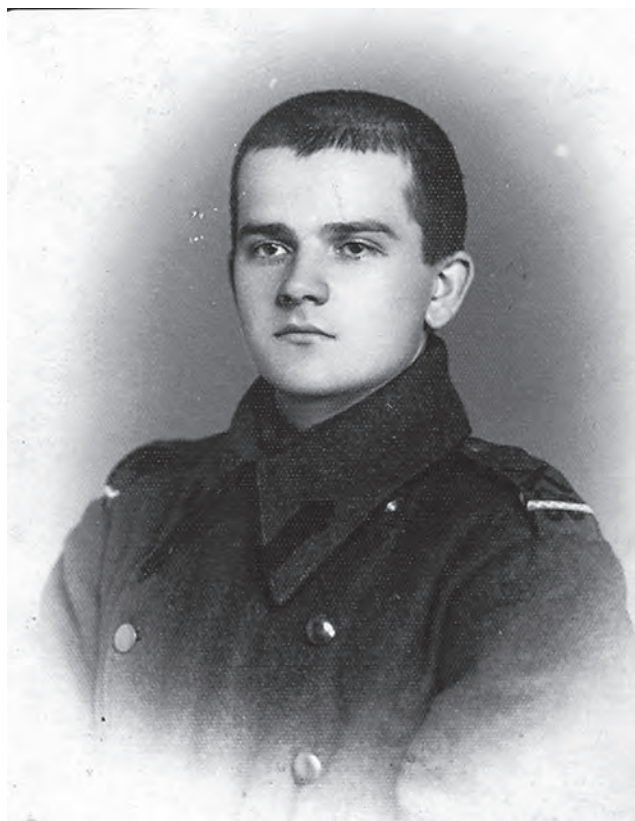
Gifted with a sharp sense of observation, the two photographers captured, through the lens of their cameras, the missing cultural elements of the traditional Transylvanian village. Various aspects of everyday life, and especially the transformations through which the family and the traditional village went in the second half of the 20th century, are found, as in a chest of memories, in images of landscapes, places, traditional houses, churches, historical monuments, people, customs, celebrations – a traditional, ancestral habitat loaded with the memory of the facts and experiences of the past.

Iuliu Pop and Ioniță G. Andron – „the patriarchs of the artistic photography of the Oaș Country” – had, „a twin destiny and lived an exemplary friendship. They both left a monumental work about this northern land, of Oaș and Maramureș, confessing about people and places, about a vanished world [...]. They both loved the Oaș Country as few have done [...]. They both chose the traditional rural universe as a theme... revealing a genuine and profound, unique and fascinating country. A world over which has passed the roller of time that does not forgive, a world that remains only in the frame of a photo, as a unique material proof” (Ștefan Haiduc).

The two artists strived to show to the world (and, here, we also refer to the international exhibitions they participated in) the beauty and the spiritual richness of the places where they grew up and formed as photographers, managing to keep for the next generations the real proof of our undeniable existence. Both were professional lawyers, with a similar past and a close friendship which linked them to their common passion for photography, in particular, but also for the research of Romanian history and ethnography. Both were truly passionate about everything which Oaș and Maramureș represented, being fully aware of the legacy and originality of these two regions which preserved their authentic values in a world affected by the changes specific to the second half of the 20th century.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Bălu, Daniela, *Lumea credinței. Spiritualitate românească. Dialog identitar*, Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 2008.
- Idem, *Satu Mare, Iuliu Pop și orașul dogilor (cum a ajuns Satu Mare la "Casa Romena", palatul inaugurat de Nicolae Iorga la Veneția)*, în „Centenar Iuliu Andrei Pop”, Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 2015, p. 125-137.
- Idem, *Centenarul în ipostaze identitare*, Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 2018.
- Bălu, Daniela, Porumbăcean, Claudiu, (coord.), *Centenar Iuliu Andrei Pop*, Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 2015.
- Haiduc, Ștefan, Ioniță G. Andron. *Schiță biografică, articole, interviuri, evocări, fotografii*, Satu Mare, Ed. Citadela, 2017.
- Kinces, Diana, *Universul copilăriei în creația artiștilor fotografi Iuliu Pop și Ioniță G. Andron*, Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 2019.
- Vârnav, Remus, (coord.), *In Memoriam Ioniță G. Andron*, Negrești Oaș, 2012.
- [http://www.memoria.ro/marturii/personalitati/ionita_g_dot_andron/64576/Ioniță Andron, Ioniță G. Andron](http://www.memoria.ro/marturii/personalitati/ionita_g_dot_andron/64576/Ioniță_Andron,Ioniță_G_Andron), 2013.

Iuliu Pop (1915–1996) (MJSM)

Ioniță G. Andron (1917–1989) (MJSM)

Peisaj din Răzoare, Țara Lăpușului; fotograf Iuliu Pop (MJSM).

Castelul Teleki din Pribilești; fotograf I. Pop (MJSM).

Port popular din Țara Lăpușului;
fotograf I. Pop (MJSM).

Casă monocelulară din Călinești Oaș, 1965;
fotograf I. Pop (MJSM).

Dans tradițional în Negrești Oaș, 1964; fotograf I. Pop (MJSM).

Iuliu Hossu , episcop greco-catolic de Gherla, în mijlocul unui grup de preoți și credincioși;
fotograf I. G. Andron (MJSM).

Mănăstirea Moisei. Se disting biserica de lemn cu hramul Adormirea Maicii Domnului (sfințită în 1672 de Sava Brancovici, mitropolitul Transilvaniei) și biserica de piatră (sfințită la 15 august 1911). Fotografie realizată la 15 august 1941; fotograf I. G. Andron (MJSM).

Pelerini plecând de la Mănăstirea Strâmbu.
Fotografie realizată la 14 septembrie 1943; fotograf I. G. Andron (MJSM).

Vedere panoramică a satului Cămârzana, Țara Oașului, august 1942;
fotograf Ioniță G. Andron (MJSM).

Priveliște de iarnă la Racșa, Țara Oașului, ianuarie 1945; fotograf I. G. Andron (MJSM).

Grup de răcșeni în port de iarnă, cu steagul de nuntă, 1937; fotograf I. G. Andron (MJSM).

Tipar:

EUROTIP
TIPOGRAFIE & EDITURĂ

Baia Mare, str. Dacia nr. 4, Tel/fax: 0262-211118
e-mail: eurotipbm@yahoo.com

